

VODIČ ZA DOBRU PRAKSU U POGLEDU DOMAĆIH PRAVNIH LEKOVA

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Vodič za dobru praksu

u pogledu

domaćih pravnih lekova

(usvojen na sednici Komiteta ministara dana 18.09.2013.)

Generalni direktorat
Ljudska prava i vladavina prava
Savet Evrope, 2013.

*Izdanje na francuskom jeziku: Guide de bonnes pratiques en matière
de voies de recours internes*

Fotografija na koricama © Shutterstock
© Savet Evrope, 2013. godine
Štampano pri Savetu Evrope

Sadržaj

I.	Uvod	7
II.	Opšte karakteristike delotvornog pravnog leka	11
A.	Domaći pravni lekovi u pogledu lišenja slobode	15
III.	Posebne karakteristike pravnih lekova u određenim konkretnim situacijama	15
1.	Zakovitost lišenja slobode	16
2.	Pravni lekovi koji se odnose na navodna kršenja člana 3. Konvencije u kontekstu lišenja slobode	23
B.	Istrage u kontekstu navodnih kršenja članova 2. i 3. Konvencije	29
C.	Domaća pravna sredstva protiv proterivanja	33
D.	Pravni lekovi za neizvršavanje odluka domaćeg suda	35
IV.	Opšti domaći pravni lekovi	41
A.	Ustavne tužbe	42
B.	Neposredno pozivanje na odredbe Konvencije u toku postupka po redovnom pravnom leku	47
V.	Razmatranje Konvencije od strane domaćih sudova i tribunala	51

Države članice Veća Evrope usvojile su ovaj Vodič radi promovisanja i pružanja pomoći u ispunjavanju njihovih obaveza koje proizilaze iz Evropske konvencije o ljudskim pravima. Pravo na delotvoran pravni lek predstavlja osnovu za poštovanje i zaštitu individualnih prava. Ono se ostvaruje kroz načelo supsidijarnosti uspostavljanjem domaćih mehanizama koji moraju biti iscrpljeni pre nego što se pojedincima omogući pristup kontrolnom mehanizmu iz Strazbura, odnosno Evropskom sudu za ljudska prava.

Kao rezultat uspostavljanja delotvornog pravnog leka, s jedne strane bi trebalo doći do smanjenja obima posla Suda kao i broja predmeta koji se njemu upućuju, dok bi s druge strane procesuiranje predmeta na domaćem nivou trebalo da olakša njihovo kasnije razmatranje od strane Suda. Pravo na delotvoran pravni lek na taj način odražava fundamentalnu ulogu domaćih pravosudnih sistema u sistemu Konvencije.

U pogledu pravnih lekova u okviru domaćeg pravosuđa, ovaj Vodič za dobru praksu iznosi u glavnim crtama osnovna pravna načela koja se odnose na delotvoran pravni lek uopšte, kao i na karakteristike koje pravni lek kako u određenim posebnim situacijama tako i uopšte mora posedovati da bi bio delotvoran. Posebne situacije kojima se ovaj Vodič bavi odnose se na pravni lek prilikom lišenja slobode, kako u pogledu zakonitosti te mere, tako i u pogledu uslova za pritvaranje, kao i u vezi s postupanjem prema osobi koja se nalazi u pritvoru: istrage u kontekstu navodnih kršenja članova 2. i 3. Konvencije; pravni lek protiv proterivanja; kao i pravni lek za neizvršavanje odluka domaćih sudova. Vodič takođe utvrđuje elemente dobre prakse koji mogu biti inspirativni za druge države članice.

Nadalje, Vodič napominje da je važno da domaći sudovi u svom radu uzimaju u obzir načela Konvencije i praksu Suda, te u tom smislu pruža pregled prakse nacionalnih sudova.

I. Uvod

Član 13. Evropske konvencije o ljudskim pravima utvrđuje pravo na delotvoran pravni lek, navodeći da „svako kome su povređena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na delotvoran pravni lek pred nacionalnim vlastima, bez obzira jesu li povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.“ To je jedna od ključnih odredaba u osnovi sistema zaštite ljudskih prava iz Konvencije, zajedno sa odredbama člana 1. u pogledu obaveze poštovanja ljudskih prava i članom 46. o izvršenju presuda Evropskog suda za ljudska prava.

Doprinoseći rešavanju navoda o kršenjima Konvencije na domaćem nivou, pravo na delotvoran pravni lek ima ključnu ulogu u praktičnoj primeni načela supsidijarnosti. Primena delotvornog pravnog leka na sve dokazive žalbe koje se odnose na povredu Konvencije trebalo bi, s jedne strane, da omogući smanjenje obima posla Suda, kao i broja predmeta koji dođu do Suda, dok bi, s druge strane, detaljno procesuiranje predmeta na domaćem nivou trebalo da olakša njihovo kasnije razmatranje od strane Suda.¹ Nadalje, propisivanje retroaktivnosti novih pravnih lekova, a posebno onih koji su namenjeni za rešavanje sistemskih ili strukturalnih problema, pomaže da se smanji obim posla Suda time što omogućuje da se predstavke upućene Sudu reše na domaćem nivou.² Naime, iako Sud po pravilu ocenjuje da li su iscrpljeni domaći pravni lekovi na dan predstavke, on može odstupiti od ovog pravila ako ima saznanja o primeni novih delotvornih pravnih lekova.³ Pravo na delotvoran pravni lek takođe odražava ključnu ulogu koju domaći pravosudni sistemi imaju u sistemu Konvencije kada se preventivne mere pokažu neadekvatnim. U tom smislu potrebno je naglasiti da države, osim obaveze da

-
1. Kao što je navedeno u Preporuci Komiteta ministara Rec(2004)6 o poboljšanju domaćih pravnih lekova.
 2. Kao što je navedeno u Preporuci CM/Rec(2010)3 o delotvornim pravnim lekovima zbog predugog trajanja postupka.
 3. Vidi, na primer, *Icyer protiv Turske*, pred. br. 18888/02, odluka od 12/01/2006, stav 72; *Fakhretdinov protiv Rusije*, pred. br. 26716/09, 67576/09, 7698/10, 26716/09, 67576/09 i 7698/10, odluka od 23/09/2010, stav 30; *Latak protiv Poljske*, pred. br. 52070/08, odluka od 12/10/2010.

obezbede postojanje delotvornih pravnih lekova u svetlu prakse Suda, takođe imaju opštu obavezu da reše probleme koji leže u osnovi povreda utvrđenih presudama Suda.⁴

Ponovna pojava sličnih predmeta pred Sudom nakon što se u presudama Suda, a posebno u pilot presudama ili načelnim presudama, naznače opšte mere koje je potrebno preduzeti da bi se izbegle buduće povrede, obično ukazuje na propust da se na domaćem nivou uspostavi delotvoran pravni lek. Od ključne važnosti je da države sprovedu presude Suda u celosti i u kratkom roku. Sud je primetio da ako države ne obezbede delotvoran pravni lek, „pojedinici će sistematski biti primorani da se obraćaju Sudu u Strazburu žalbama koje bi inače ... morale biti rešavane pre svega u okviru domaćeg pravnog sistema. Dugoročno posmatrano, efikasno delovanje sistema zaštite ljudskih prava koji je uspostavljen Konvencijom moglo bi biti oslabljeno kako na domaćem tako i na međunarodnom planu“.⁵

Takođe je važno da domaći sudovi, prilikom vođenja postupaka i sastavljanja svojih presuda, vode računa o načelima Konvencije imajući u vidu praksu Suda. To pomaže da se postigne najveća moguća delotvornost domaćih pravnih lekova u otklanjanju posledica kršenja prava iz Konvencije, a takođe i doprinosi dijalogu između Suda i domaćih sudova.⁶

Budući da primena delotvornih domaćih pravnih lekova kod povreda Konvencije već dugo zaokupljuje pažnju Veća Evrope, ona se opet navodi kao prioritet na najvišem političkom nivou, posebno na konferencijama na visokom nivou o budućnosti Suda koje je Komitet ministara održao pod predsedavanjem Švajcarske (Interlaken, Švajcarska, 18-19.02. 2010.), pod predsedavanjem Turske (Izmir, Turska, 26-27.04.2011.)⁷ i pod predsedavanjem Ujedinjenog Kraljevstva (Brajton, Velika Britanija, 19-20.04.2012.). Tako je, na primer, u deklaraciji usvojenoj na konferenciji u Brajtonu posebno izraženo „opredeljenje država članica da obezbede stvarno sprovođenje Konvencije“ tako što će „razmotriti uvođenje, ukoliko je to potrebno, novih domaćih pravnih lekova, bilo posebnog ili opšteg karaktera, za navodna kršenja prava i sloboda utvrđenih Konvencijom“, kao i „osposobiti domaće sudove i podsticati ih da vode računa o načelima Konvencije, imajući u vidu praksu Suda, u vođenju postupaka i sastavljanju svojih presuda; a naročito omogućiti strankama u

4. Kao što je navedeno u Preporuci Rec(2004)6 citiranoj gore.

5. Vidi *Kudla protiv Poljske*, pred. br. 30210/96, presuda od 26/10/2000. godine, stav 155.

6. Vidi takođe stav 12.c Brajtonске deklaracije; istom ovom argumentacijom potkrepljen je i predlog koji se odnosi na sistem pružanja savetodavnih mišljenja Suda (stav 12.d Brajtonске deklaracije).

7. Vidi Plan praćenja nakon donošenja Izmirске deklaracije, tačka B.1. a.

postupku, u okviru odgovarajućih parametara domaćeg pravosudnog postupka, ali bez nepotrebnih prepreka, da domaćim sudovima skrenu pažnju na sve relevantne odredbe Konvencije i praksu Suda.“ U vezi s ovim dvema odredbama, u deklaraciji se takođe poziva Komitet ministara „da pripremi jedan vodič za dobru praksu u pogledu domaćih pravnih lekova“. ⁸ Shodno tome, Komitet ministara je dao nalog Upravnom odboru za ljudska prava (CDDH) da sačini ovaj vodič. ⁹

Ovaj vodič ima dva cilja. Prvi cilj je utvrditi pravna načela koja se odnose na delotvoran pravni lek, kao i karakteristike koje pravni lek u određenim posebnim situacijama, kao i opšti pravni lek, mora imati da bi on bio delotvoran. Drugi cilj je utvrditi primere dobre prakse koji mogu biti izvor podsticaja za druge zemlje članice. Međutim, ovi primeri dobre prakse ne predstavljaju standardne modele. Oni mogu biti prikladni samo za određene sisteme i ustavne tradicije.

U skladu sa članom 32. Konvencije, Sud ima konačnu nadležnost za tumačenje i primenu Konvencije i njenih Protokola kroz svoju sudsku praksu. Ova praksa, a posebno pilot presude i načelne presude Suda, predstavljaju glavni izvor za ovaj vodič. Privremene i konačne rezolucije koje je usvojio Komitet ministara u vezi sa izvršenjem presuda i odluka Suda, kao i godišnji izveštaji Komiteta ministara o nadgledanju izvršenja odluka Suda, takođe pružaju smernice u pogledu neophodnih opštih mera i dobre prakse. Komitet ministara se takođe bavio pravom na delotvoran pravni lek u svojim Preporukama Rec(2004)6 o poboljšanju domaćih pravnih lekova, kao i u Preporukama CM/Rec(2010)3 o delotvornom pravom leku za predugo trajanje postupka, uz koje je priložen i vodič za dobru praksu.

Ovaj vodič se takođe zasniva na izveštajima država o merama preduzetim radi sprovođenja relevantnih delova deklaracija iz Interlakena i Izmira, koji su bili predmet analize i preporuka datih u okviru aktivnosti praćenja koje vrši CDDH, ¹⁰ kao i na svim drugim relevantnim informacijama koje su dostavile države članice tokom rada na pripremi ovog vodiča. Rad drugih tela Veća Evrope takođe je uzet u obzir. U vezi s tim, državama članicama se preporučuje da se po potrebi posavetuju s Evropskom

8. Vidi stav 9. f. ii. Brajtonске deklaracije.

9. Vidi odluke Komiteta ministara donesene na 122. sednici, 23/05/2012, tačka 2- Obezbeđivanje dugoročne efikasnosti mehanizama nadgledanja Evropske konvencije o ljudskim pravima. Početni rad na vodiču izvršen je na dva sastanka odabrane grupe za rad na nacrtu teksta. Potom ga je pregledala Ekspertna komisija za reformu Suda (DH-GDR) i Upravni odbor za ljudska prava (CDDH) pre dostavljanja Komitetu ministara.

komisijom za demokratiju putem prava (Venecijanskom komisijom) i Evropskom komisijom za efikasnost pravosuđa (CEPEJ) radi pribavljanja smernica i pomoći kod uvođenja potrebnih poboljšanja u svoje pravne sisteme.

Vodič je potrebno prevesti i izvršiti njegovu široku distribuciju, posebno sledećim telima i licima:

- državnim kao i regionalnim zakonodavnim telima, s tim što se ovo odnosi na potonja ako su ona nadležna za ovu oblast;
- telima nadležnim za predlaganje procesnih i zakonodavnih reformi poput pravosudnih veća, zavisno od organizacije različitih državnih pravnih sistema;
- pravosudnim telima, a posebno višim državnim sudovima;
- službenim licima odgovornim za upravljanje sudovima, uključujući sekretare sudova i službenike koji se bave izvršenjem ili sprovođenjem odluka i presuda;
- osoblju u službama vlade nadležnom za pravosuđe na državnom i regionalnom nivou;
- osoblju drugih javnih službi nadležnom za nesudske faze relevantnih postupaka, posebno policiji, tužilačkim organima, zatvorskim organima ili odgovornim licima u drugim mestima zatočenja, uzimajući u obzir posebne karakteristike domaćeg sistema.

10. Vidi Izveštaj CDDH-a o merama koje su države članice preduzele radi sprovođenja relevantnih delova Deklaracija iz Interlakena i Izmira, dokument CDDH(2012)R76 Dodatak I, koji je Komitet ministara primio na znanje na svom 1159. sastanku (16.01.2013. godine).

II. Opšte karakteristike delotvornog pravnog leka

Član 13. Konvencije, koji propisuje pravo na delotvoran pravni lek, nameće sledeću obavezu državama članicama:

„Svako kome su povređena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na delotvoran pravni lek pred nacionalnim vlastima, bez obzira jesu li povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.“

Prema praksi Suda, ova odredba je „usko povezana“ s članom 35. stav 1. Konvencije, prema kojem Sud može uzeti predmet u postupak tek kada se iscrpe svi domaći pravni lekovi, s tim da se „to pravilo zasniva na pretpostavci koja je navedena u članu 13. Konvencije [...] da u domaćem sistemu postoji dostupan delotvoran pravni lek u pogledu navodne povrede“.¹¹ Međutim, „jedini pravni lekovi koji moraju biti iscrpljeni prema članu 35. stav 1. jesu oni koji se odnose na navodnu povredu, te oni koji su dostupni i dovoljni. Postojanje takvih pravnih lekova mora biti u dovoljnoj meri izvesno, i to ne samo u teoretskom nego i u praktičnom smislu“.¹²

Nadalje je potrebno napomenuti da član 5. stav 4, koji propisuje da svako ko je lišen slobode ima pravo da pokrene postupak pred sudom radi provere poštovanja procesnih i materijalnih uslova koji su bitni za zakonitost lišenja slobode, predstavlja poseban zahtev pored opštih zahteva iz člana 13.¹³ Obim obaveza iz ove odredbe dat je u stavovima od 24. do 28. Iz tog razloga navedena pravna praksa takođe se tiče člana 5, stavovi 3-5, te člana 35. Pored toga, Sud je utvrdio posebne procesne obaveze iz članova 2. i 3. Konvencije kako bi se u određenim okolnostima ispitali navodi o nanesej povredi.¹⁴

11. Vidi, na primer, *McFarlane protiv Irske*, pred. br. 31333/06, presuda Velikog veća od 10/09/2010, stav 107.

12. *Ibid.*

13. Vidi *Claes protiv Belgije*, pred. br. 43418/09, presuda od 10/01/2013, stav 123; *A i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, pred. br. 3455/05, presuda Velikog veća od 19/02/2009, stav 202.

14. Sud je takođe utvrdio procesne obaveze iz članova 4. i 8. Konvencije, iako se ovaj Vodič njima ne bavi: vidi *Rantsev protiv Kipra i Rusije*, pred. br. 25965/04, presuda od 07/01/2010 i *M.C. protiv Bugarske*, pred. br. 39272/98, presuda od 04/12/2003.

i. Značenje „pravnog leka“ iz člana 13.

Konvencija zahteva da „pravni lek“ bude takav da omogući nadležnim domaćim organima da rešavaju o meritumu relevantne pritužbe na kršenje prava iz Konvencije i da pruže odgovarajuću zaštitu.¹⁵ Pravni lek je delotvoran samo ako je dostupan i dovoljan. On mora biti u dovoljnoj meri izvestan, ne samo u teoretskom nego i u praktičnom smislu,¹⁶ i mora biti efikasan kako u praksi tako i u zakonu,¹⁷ s obzirom na individualne okolnosti konkretnog predmeta. Međutim, delotvornost pravnog leka ne zavisi od izvesnosti povoljnog ishoda po podnosioca predstavke.¹⁸

Član 13. ne zahteva bilo kakav konkretan oblik pravnog leka, budući da države imaju određeno diskreciono pravo da odluče o načinu izvršenja svoje obaveze, ali priroda prava o kojem je reč ima implikacije na vrstu pravnog leka koji država mora da obezbedi.¹⁹ Čak i kada neki pravni lek pojedinačno sam po sebi ne zadovoljava u potpunosti zahteve iz člana 13, sveukupni pravni lekovi koji su na raspolaganju prema domaćem zakonu mogu zadovoljiti takve zahteve.²⁰ Prilikom procene delotvornosti moraju se imati u vidu ne samo formalni pravni lekovi koji stoje na raspolaganju, nego i opšti pravni i politički kontekst u kojem oni deluju, kao i lične okolnosti podnosioca predstavke.²¹

-
15. Vidi *M.S.S. protiv Belgije i Gračke*, pred. br. 30696/09, presuda od 21/01/2011, stav 288; *Halford protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, pred. br. 20605/92, presuda od 25/06/1997, stav 64.
 16. Vidi *McFarlane protiv Irske*, pred. br. 31333/06, 10/09/2010, stav 114; *Riccardi Pizzati protiv Italije*, pred. br. 62361/00, presuda Velikog veća od 29/03/2006, stav 38.
 17. Vidi *El-Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“*, pred. br. 39630/09, 13/12/2012, stav 255; *Kudła protiv Poljske*, pred. br. 30210/96, presuda od 26/10/2000, stav 152.
 18. Vidi *Kudła protiv Poljske*, op. cit., stav 157.
 19. Vidi *Budayeva i drugi protiv Rusije*, pred. br. 15339/02 etc, presuda od 20/03/2008, stavovi 190-191.
 20. Vidi *De Souza Ribeiro protiv Francuske*, pred. br. 22689/07, 13/12/2012, stav 79; *Kudła protiv Poljske*, op. cit., stav 157.
 21. Vidi *Đorđević protiv Hrvatske*, pred. br. 41526/10, 24/07/2012, stav 101; *Van Oosterwijck protiv Belgije*, pred. br. 7654/76, presuda od 06/11/1980, stavovi 36-40.

ii. Značenje „domaćeg organa vlasti“ iz člana 13.

„Domaći organ vlasti“ iz člana 13. ne mora biti nužno sudski organ, ali ukoliko to nije sudski organ, njegova ovlašćenja i garancije koje on pruža relevantni su prilikom utvrđivanja da li je pravni lek pred tim organom delotvoran.²²

iii. Značenje „povrede“ iz člana 13.

Član 13. ne zahteva postojanje domaćeg pravnog leka u pogledu bilo kojeg pretpostavljenog žalbenog navoda, bez obzira koliko je taj navod neopravdan; navod o povredi mora biti dokaziv. Sud nije dao opštu definiciju dokazivosti. On je, međutim, naveo da „kada osoba ima dokazive argumente za tvrdnju da je žrtva povrede prava utvrđenih u Konvenciji, [on/ona] treba da ima na raspolaganju pravni lek pred domaćim organom vlasti kako bi se o [njegovom/njenom] tužbenom zahtevu odlučilo i, ukoliko je to primereno, kako bi ta osoba bila oštećena“.²³ O pitanju dokazivosti navoda o povredi potrebno je odlučiti u svetlu konkretnih činjenica i prirode jednog ili više pravnih pitanja koja su pokrenuta. Sud se rukovodi raznim načelima kada zaključuje da navod o povredi nije dokaziv prema članu 13. On može navesti da dokazi koje je podnosilac predstavke podneo ne ukazuju na „bilo kakvu naznaku o postojanju povrede“²⁴ ili se pozvati na razloge koji su ga naveli na zaključak da nije došlo do povrede relevantne odredbe, kada smatra da navod podnosioca predstavke nije „dokaziv“.²⁵

22. Vidi *Kudła protiv Poljske*, op. cit., stav 157.

23. Vidi *Leander protiv Švedske*, pred. br. 9248/81, presuda od 26/03/1987, stav 77.

24. Vidi, na primer, *Hüsnüye Tekin protiv Turske*, pred. br. 50971/99, presuda od 25/10/2005.

25. Vidi, na primer, *Sevgin i Ince protiv Turske*, pred. br. 46262/99, presuda od 20/09/2005.

III. Posebne karakteristike pravnih lekova u određenim konkretnim situacijama

Obim obaveze prema članu 13. uvek varira zavisno od prirode podnosiocve pritužbe koja se temelji na Konvenciji. Ovaj odeljak se stoga bavi karakteristikama koje mora imati domaći pravni lek u određenim konkretnim situacijama, odnosno pravni lek za lišenje slobode, za istrage u kontekstu navodnih kršenja članova 2. i 3. Konvencije, pravni lekovi protiv proterivanja, te pravni lekovi za neizvršenje odluka domaćih sudova. Kada je reč o delotvornom pravnom leku za predugo trajanje postupka, potrebno je videti relevantnu Preporuku CM/Rec(2010)3, uz koju je priložen vodič za dobru praksu.

A. Domaći pravni lekovi u pogledu lišenja slobode

Glavni cilj člana 5. Konvencije jeste zaštita osoba od proizvoljnog ili neopravdanog pritvaranja.²⁶ Da bi se utvrdilo da li je neko „lišen slobode“ u smislu člana 5, „mora se poći od konkretne situacije te osobe i mora se uzeti u obzir niz kriterijuma kao što su vrsta trajanja, učinci i način izvršenja mere o kojoj je reč“.²⁷ Pojam lišenja slobode sadrži objektivni element zatvaranja osobe u određenom ograničenom prostoru na određeni vremenski period o kojem se mora voditi računa, kao i subjektivni element u smislu da osoba nije dala valjan pristanak da bude zatvorena.²⁸ Član 5. je stoga primenljiv u brojnim situacijama, na primer kada je reč o smeštanju u psihijatrijsku instituciju, ili u instituciju socijalne zaštite,²⁹ pritvaranju u tranzitnoj zoni aerodroma,³⁰ ispitivanju u policijskoj stanici³¹ ili zaustavljanju i pretresu od strane policije,³² te kućnom pritvoru.³³

26. Vidi *McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, pred. br. 543/03, presuda Velikog veća od 03/10/2006, stav 30. Radi detaljnije analize prakse u vezi s članom 5. Konvencije, vidi Vodič za član 5. koji je je objavilo Odeljenje suda za istraživanje.

27. Vidi *Guzzardi protiv Italije*, pred. br. 7367/76, presuda od 06/11/1980, stav 92.

28. Vidi *Stanev protiv Bugarske*, pred. br. 36760/06, presuda Velikog veća od 17/01/2012, pasus 117.

29. Vidi, na primer, *Stanev protiv Bugarske*; *Storck protiv Nemačke*, pred. br. 61603/00, presuda od 16/06/2005.

30. Vidi, na primer, *Amuur protiv Francuske*, pred. br. 19776/92, presuda od 25/06/1996.

31. Vidi, na primer, *Creanga protiv Rumunije*, pred. br. 29226/03, presuda Velikog veća od 23/02/2012.

Domaći pravni lek u pogledu lišenja slobode mora se odnositi kako na zakonitost te mere, tako i na uslove pritvaranja, uključujući i način postupanja prema pritvorenoj osobi.

1. Zakonitost lišenja slobode

Procesni zaštitni mehanizmi na koje osobe lišene slobode imaju pravo, kada je reč o osobama uhapšenim ili pritvorenim zbog sumnje da su počinile krivično delo, uključuju i pravo da budu odmah izvedene pred sudiju, te da budu saslušane u razumnom roku ili da budu puštene na slobodu do suđenja, kako propisuje član 5. stav 3 Konvencije; pravo svake osobe lišene slobode da zakonitost njenog pritvaranja u kratkom roku ispita sud, kako to propisuje član 5. stav 4; kao i pravo na obeštećenje za nezakonito pritvaranje, kako propisuje član 5. stav 5.

i. Pravo osoba uhapšenih ili pritvorenih zbog sumnje da su počinile krivično delo, da budu odmah izvedene pred sudiju, te da budu saslušane u razumnom roku ili da budu puštene na slobodu do suđenja (član 5, stav 3.)

Član 5. stav 3 ne propisuje bilo kakve izuzetke od obaveze da osoba bude odmah izvedena pred sudiju nakon hapšenja ili pritvaranja.³⁴ Preispitivanje mora biti automatsko i ne može zavisiti od zahteva pritvorene osobe³⁵ kako bi se izbegla situacija da osoba koja je podrvgnuta maltretiranju ne može podneti zahtev za preispitivanje opravdanosti svoj pritvora; isto se odnosi i na druge ugrožene kategorije uhapšenih osoba, poput osoba s mentalnim teškoćama³⁶ ili osoba koje ne govore jezik kojim govori sudija.³⁷ Sudije moraju biti nepristrasne i nezavisne.³⁸ Pre donošenja odluke one moraju saslušati osobe koje su izvedene pred njih,³⁹ te ispitati meritum zahteva za ispitivanje opravdanosti pritvora.⁴⁰ Ako ne postoje razlozi koji opravdavaju pritvor osobe, sudija mora imati ovlašćenje da naredi njeno puštanje na slobodu.⁴¹

32. Vidi, na primer, *Foka protiv Turske*, pred. br. 28940/95, presuda od 24/06/2008.

33. Vidi, na primer, *Lavents protiv Latvije*, pred. br. 58442/00, presuda od 28/11/2002.

34. Vidi *Bergmann protiv Estonije*, pred. br. 38241/04, presuda od 29/05/2008, stav 45.

35. Vidi *McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 34.

36. *Ibid.*

37. Vidi *Ladent protiv Poljske*, stav 74.

38. Vidi, na primer, *Brincat protiv Italije*, stav 21.

39. Vidi, na primer, *Schiesser protiv Švajcarske*, stav 31.

40. Vidi *Krejčíř protiv Češke Republike*, stav 89.

41. Vidi *Assenov protiv Bugarske*, stav 146.

Drugi deo člana 5. stav 3. zahteva da domaći sud ispita potrebu držanja osobe u pritvoru s obzirom na garanciju da će ona biti puštena na slobodu ukoliko okolnosti ne opravdaju njeno dalje držanje u pritvoru. Manje ili više automatsko produženje držanja osobe u pritvoru suprotno je zaštitnim mehanizmima sadržanim u ovoj odredbi. Teret dokazivanja ne može biti obrnut, odnosno pritvorene osobe ne mogu biti obavezne da dokažu postojanje razloga za njihovo puštanje na slobodu.⁴²

Primer dobre prakse

■ Jermenski krivični zakon pravi razliku između pritvaranja u toku istrage i pritvaranja u toku suđenja. Za razliku od pritvora za vreme istrage koji se svaki put određuje i produžava sudskom odlukom, i to na periode od najduže dva meseca i koji ne može prekoračiti određeni ukupni vremenski period, za pritvor u toku suđenja ne postoji propisan maksimalan period trajanja. Kada prvostepeni sud odredi pritvor optuženoj osobi u toku suđenja, on nije obavezan da se kasnije vrati tom pitanju po službenoj dužnosti. Međutim, u skladu s članovima 65. i 312. Zakona o krivičnom postupku, na predlog odbrane, prvostepeni sud može zameniti meru pritvora drugom merom zabrane. Sud u Strazburu je istakao da se mogućnost podnošenja takvog predloga može smatrati delotvornim pravnim lekom kada je reč o navodnom kršenju člana 5. stav 3.⁴³

ii. Pravo da zakonitost pritvora u kratkom roku ispita sud (član 5. stav 4.)

Prema članu 5. stav 4. Konvencije, „svako ko je lišen slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud hitno ispitati zakonitost lišenja slobode i naložiti puštanje na slobodu ako je lišenje slobode nezakonito.“ Uhapšene ili pritvorene osobe imaju pravo da zatraže da sud ispita procesne i materijalne uslove neophodne da bi njihovo lišenje slobode bilo „zakonito“ u smislu člana 5. stav 1. Konvencije.⁴⁴ O mogućnosti podnošenja zahteva za preispitivanje osoba mora biti obavestena odmah po stavljanju u pritvor, a po potrebi to obavještenje se mora kasnije ponavljati u razumnim intervalima.⁴⁵ Osobi lišenoj slobode mora se omogućiti pristup sudu koji predstavlja nezavisno pravno telo.⁴⁶ Ukoliko

42. Vidi *Bykov protiv Rusije*, pred. br. 4378/02, presuda Velikog veća od 10/03/2009, stav 66.

43. Vidi *Martirosyan protiv Jermenije*, pred. br. 23341/06, presuda od 05/02/2013.

44. Vidi, na primer, *Idalov protiv Rusije*, pred. br. 5826/03, presuda Velikog veća od 22/05/2012.

45. Vidi *Molotchko protiv Ukrajine*, pred. br. 12275/10, presuda od 26/04/2012, stav 148; *Kurt protiv Turske*, presuda od 25/05/1998, stav 123.

postoji drugi nivo nadležnosti njime se u principu moraju pritvorenim osobama pružiti iste garancije po žalbi kao i u prvom stepenu, između ostalog tako što će se obezbediti sprovođenje postupka „u kratkom roku“.⁴⁷

Član 5. stav 4. sadrži posebne procesne mehanizme zaštite koji se razlikuju od onih koji su navedeni u članu 6. stav 1. Konvencije u pogledu prava na pravično suđenje. On predstavlja *lex specialis* u odnosu na ovu poslednju odredbu,⁴⁸ kao i u odnosu na zahteve iz člana 13. koji su u većoj meri opšteg karaktera kada je reč o pravu na delotvoran pravni lek.⁴⁹ Postupak iz člana 5. stav 4. mora po svom karakteru biti sudski postupak i pružiti određene procesne mehanizme zaštite koji su odgovarajući s obzirom na prirodu lišenja slobode o kojem je reč.⁵⁰ Saslušanje je potrebno u slučaju kada se radi o osobi čije pritvaranje potpada pod član 5, stav 1, tačka (c), a koji se odnosi na pritvor pre suđenja. Mogućnost da osoba koja je lišena slobode bude saslušana lično ili, kada je to potrebno, putem nekog oblika zastupanja, predstavlja osnovni mehanizam zaštite.⁵¹ Međutim, član 5. stav 4. ne zahteva da se pritvorena osoba sasluša svaki put kada podnese žalbu protiv odluke kojom joj se produžava pritvor,⁵² iako postoji pravo na saslušanje u razumnim vremenskim intervalima.⁵³

Postupak mora biti akuzatorni i mora uvek obezbediti „jednakost strana u postupku“.⁵⁴ Osobe koje imaju pravo da pokrenu postupak kojim će se odlučiti o zakonitost njihovog lišenja slobode ne mogu efikasno iskoristiti to pravo ako nisu odmah i na adekvatan način obavestene o razlozima lišenja slobode.⁵⁵ U slučaju pritvora, osobe lišene slobode moraju imati stvarnu mogućnost da ospore elemente na kojima se temelje optužbe

46. Vidi *Stephens protiv Malte (No. 1)*, pred. br. 11956/07, presuda od 21/04/2009.

47. Vidi *Kucera protiv Slovačke*, pred. br. 48666/99, presuda od 17/07/2007, stav 107; *Smatana protiv Češke Republike*, pred. br. 18642/04, 27/09/2007, stav 128, predmet u kojem je Sud primenio princip do trećeg stepena nadležnosti prilikom ispitivanja zahteva za puštanje na slobodu prema članu 5, stav 4.

48. Vidi *Claes protiv Belgije*, stav 123.

49. Vidi *A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 202; *Claes protiv Belgije*, stav 123.

50. Vidi *Idalov protiv Rusije*, stav 161.

51. *Ibid.*

52. Vidi *Saghinadze i drugi protiv Gruzije*, pred. br. 18768/05, 27/05/2010, stav 150.

53. Vidi *Altinok protiv Turske*, pred. br. 31610/08, presuda od 29/11/2011, stav 53; *Catal protiv Turske*, pred. br. 26808/08, presuda od 17/07/2012, stav 33.

54. Vidi *A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 204.

55. Vidi *Van der Leer protiv Holandije*, pred. br. 11509/85, presuda od 21/02/1990, stav 28.

protiv njih. Ovaj zahtev znači da sud mora da sasluša svedoke.⁵⁶ Sud takođe može narediti da se pritvoreniku ili njegovom zastupniku omogući uvid u dokumente u istražnom spisu na kojima se temelji optužba.⁵⁷

Sud je utvrdio načela kojima se reguliše nadzor nad lišenjem slobode neuračunljive osobe.⁵⁸ Pored zaštitnih mehanizama koji se primenjuju na svakoga ko je lišen slobode, posebna procesna zaštita može biti potrebna za one koji zbog svoje mentalne bolesti nemaju punu procesnu sposobnost.⁵⁹ Osoba koja nije bila uključena lično ili putem zastupnika u postupak koji je doveo do lišenja slobode, ima osnov za tvrdnju da je postupak sproveden uz kršenje člana 5. stav 4.⁶⁰ Lišenje slobode se takođe smatra neprimerenim ako osoba koja je proglašena procesno nesposobnom nije obavestena da joj je određen pravni zastupnik, ili ako se ona nikada nije sastala s njim.⁶¹ U slučaju osoba koje su proglašene procesno nesposobnim i koje stoga nisu u stanju da same vrše nadzor nad svojim lišenjem slobode, obavezno je automatsko sudsko preispitivanje.⁶² U stvari, ključno je da se osobi omogući pristup sudu i da joj se pruži mogućnost da bude saslušana pred sudom lično ili putem zastupnika. Sud je utvrdio da su ta načela primenljiva kako u situacijama kada lišenje slobode odobri sudski organ, tako i u situacijama kada smeštaj u pritvorski centar pokrene privatno lice, odnosno staratelj neuračunljive osobe, a odobre ga tela koja nisu sudski organi.⁶³ Kada je reč o smeštaju u psihijatrijsko odeljenje zatvora, iako pravni lek može zadovoljiti zahteve iz člana 5. stav 4, postupak će se poništiti ukoliko telo koje vrši preispitivanje odbije da poseti mesto zatvaranja radi utvrđivanja da li je mesto zatvaranja neprimereno kao takvo, a što predstavlja bitan uslov zakonitosti pritvora.⁶⁴

Osobama lišenim slobode mora se u kratkom roku dostaviti odluka suda u pogledu zakonitosti lišenja slobode, a ako se dokaže da pritvor nije zakonit, tom odlukom se naređuje njihovo puštanje na slobodu.⁶⁵ Brzina

56. Vidi *Turcan i Turcan protiv Moldavije*, pred. br. 39835/05, presuda od 23/10/2007, stavovi 67-70.

57. Vidi *Korneykova protiv Ukrajine*, pred. br. 39884/05, presuda od 19/01/2012, stav 68.

58. Vidi *Mihailovs protiv Latvije*, pred. br. 35939/10, 22/01/2013, stav 154; *Megyeri protiv Nemačke*, pred. br. 133770/88, presuda od 12/05/1992, stav 22.

59. Vidi *Claes protiv Belgije*, stav 128.

60. Vidi *Winterwerp protiv Holandije*, App No. 6301/73, presuda od 24/10/1979, stav 61.

61. Vidi *Beiere protiv Latvije*, pred. br. 30954/05, 29/11/2011, stav 52.

62. Vidi *Shtukaturov protiv Rusije*, pred. br. 44009/05, presuda od 27/03/2008, stav 123.

63. Vidi *Mihailovs protiv Latvije*, stav 155.

64. Vidi *Claes protiv Belgije*, stavovi 131-134.

65. Vidi *Idalov protiv Rusije*, stav 154.

kojom sud odluči o zakonitosti pritvora može se proceniti u odnosu na period od trenutka podnošenja zahteva za puštanje iz pritvora do donošenja konačne odluke o zakonitosti pritvora podnosioca zahteva.⁶⁶ Prilikom ocene o ispunjenosti uslova o donošenju sudske odluke u kratkom roku, mogu se uzeti u obzir faktori slični onima koji su od značaja kod zahteva za suđenje u razumnom roku iz člana 5. stav 3. i člana 6. stav 1. Konvencije, kao i kompleksnost samog postupka, njegovo sprovođenje od strane domaćih organa vlasti i podnosioca predstavke, te šta je u odnosu na podnosioca predstavke bilo dovedeno u pitanje.⁶⁷

Primeri dobre prakse

■ U pogledu stavljanja u pritvor i produženja pritvora u centru za deportaciju, Sud je izneo mišljenje da činjenica da domaći sudovi u Estoniji produžuju pritvor osobe svaka dva meseca, ocenjujući izvodljivost proterivanja i korake koje vlasti preduzmu u tom pravcu, pruža važnu procesnu garanciju za podnosioca predstavke. Zaista, Zakon o obavezi napuštanja zemlje i zabrani ulaska u nju propisuje da ako se proterivanje ne može izvršiti u roku od 48 sati od hapšenja stranog državljanina, ta osoba se do proterivanja može uz dozvolu suda smestiti u centar za deportaciju, ali najduže na period od dva meseca. Ako nije moguće izvršiti proterivanje u tom vremenskom okviru, upravni sud će produžavati zadržavanje u pritvoru, i to svaki put na period koji ne može biti duži od dva meseca, sve dok se ne izvrši proterivanje ili dok se strani državljanin ne oslobodi. Nadalje, prema Zakonu o upravnom sudskom postupku, sudija u upravnom postupku daje i produžava dozvolu za donošenje upravne mere, proglašava upravnu meru opravdanom, ili ukida dozvolu za donošenje upravne mere. Protiv ovih odluka može se podneti žalba. To znači da postoji pravni lek koji garantuje redovno sudsko preispitivanje osnova za pritvor.⁶⁸

■ U Estoniji, u kontekstu privremenog zadržavanja osobe kojoj predstoji izručenje, Sud smatra da je ispitivanje zakonitosti pritvora ugrađeno u odluku kojom se nalaže produženje pritvora na dva meseca. Ispitivanje zakonitosti pritvora može se dalje smatrati ugrađenim i u odluku o zakonitosti izručenja na osnovu koje je produženo zadržavanje u pritvoru. Uprkos nepostojanju fiksnog vremenskog roka u toj sudskoj odluci, Sud se uverio da stav 7. člana 447. estonskog Zakona o krivičnom postupku propisuje jednu godinu kao maksimalan period trajanja pritvora do izručenja. Da su domaći sudovi ustanovili da je izručenje postalo pravno

66. Vidi *Sanchez-Reisse protiv Švajcarske*, pred. br. 9862/82, presuda od 21/10/1986, stav 54.

67. Vidi *Mooren protiv Nemačke*, pred. br. 11364/03, presuda Velikog veća od 09/07/2009, stav 106.

68. Vidi *Dolinskiy protiv Estonije*, pred. br. 14160/08, oduka od 02/02/2010.

nemoguće, ili da organi vlasti nisu bili u stanju da sprovedu izručenje u roku od jedne godine od hapšenja, ta osoba bi bila puštena na slobodu. Sud je stoga zaključio da je ispitivanje zakonitosti pritvora bilo u skladu sa zahtevima člana 5. stav 4. Konvencije.⁶⁹

U Rumuniji, nadležni sud tokom suđenja proverava po službenoj dužnosti svakih 60 dana opravdanost daljeg zadržavanja u pritvoru u datim okolnostima. Ako nadležni sud utvrdi da je pritvor nezakonit ili da nije potrebno njegovo dalje trajanje, on ukida tu meru i nalaže da se osoba odmah pusti na slobodu. Ovakva odluka podleže žalbi u pogledu pravnih pitanja, odnosno formalnih razloga, s tim što se ona mora razmotriti u roku od tri dana od dana podnošenja. Sud je odlučio da je ispitivanje zakonitosti pritvora, kako to zahteva član 5. stav 4. Konvencije, ugrađeno u prvostepenu presudu i naknadno proglašenje krivice, budući da je pravna dokazanost krivičnog dela dovoljna u smislu opravdanosti trajanja pritvora podnosioca predstavke.⁷⁰ Provera zakonitosti pritvora smatra se delotvornom ako je prvostepeni sud detaljno prouči, a žalba u vezi s pravnim pitanjima predstavlja dodatnu garanciju za ovakvu proveru, pod uslovom da njena delotvornost nije narušena dugotrajnošću razmatranja žalbe.⁷¹

iii. Pravo na obeštećenje zbog nezakonitog pritvaranja (član 5, stav 5.)

Prema članu 5, stav 5. Konvencije, „svako ko je bio uhapšen ili lišen slobode u suprotnosti s odredbama ovog člana ima utuživo pravo na naknadu“. Pretpostavka za pravo na naknadu jeste da je kršenje jednog od drugih stavova člana 5. utvrdio neki domaći sud ili sam Sud.⁷² Time se ustanovljuje neposredno i utuživo pravo na naknadu pred domaćim sudovima.⁷³ Pravo na obeštećenje mora se obezbediti dovoljnim stepenom izvesnosti,⁷⁴ a obeštećenje mora biti moguće kako u teoriji⁷⁵ tako i u praksi.⁷⁶ Da bi predstavljalo delotvoran pravni lek, obeštećenje zbog nezakonitog pritvaranja ne sme zavisiti od konačnog oslobođenja ili dokaza o nevinosti pritvorenika.⁷⁷ Domaći organi moraju tumačiti i

69. Vidi *Taylor protiv Estonije*, pred. br. 37038/09, odluka od 26/06/2012.

70. Vidi *Negoescu protiv Rumunije*, pred. br. 55450/00, odluka od 17/03/2005.

71. Vidi *Lapusan protiv Rumunije*, pred. br. 29723/03, 03/06/2008, stavovi 45-46, *Ceuta protiv Rumunije*, pred. br. 1136/05, odluka od 06/11/2012, stav 25.

72. Vidi *N.C. protiv Italije*, pred. br. 24952/94, presuda Velikog veća od 18/12/2002, stav 49.

73. Vidi *A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 229.

74. Vidi *Ciulla protiv Italije*, pred. br. 11152/84, presuda od 22/02/1989, stav 44.

75. Vidi *Dubovik protiv Ukrajine*, pred. br. 33210/07, presuda od 15/10/2009, stav 74.

76. Vidi *Chitayev i Chitayev protiv Rusije*, pred. br. 59334/00, presuda od 18/01/2007.

primenjivati domaći zakon bez preteranog formalizma.⁷⁸ Na primer, iako član 5. stav 5. ne zabranjuje državama ugovornicama da naknadu uslovljavaju time da osoba o kojoj je reč mora dokazati štetu koju je pretrpela usled povrede, preterani formalizam kod traženja dokaza za pretrpljenu nematerijalnu štetu usled nezakonitog pritvaranja nije kompatibilan s pravom na pravni lek.⁷⁹ Dodeljeni iznos naknade ne može biti znatno niži od iznosa koji dodeljuje Sud u sličnim slučajevima.⁸⁰ I na kraju, uračunavanje vremena provedenog u pritvoru i kaznu zatvora ne predstavlja naknadu u smislu člana 5. stava 5.⁸¹

Primeri dobre prakse

■ U Rumuniji, član 504. Zakona o krivičnom postupku propisuje pravo na obeštećenje za nezakonito pritvaranje. Prema toj odredbi, sledeća lica imaju pravo na naknadu: osuđeno lice u slučaju oslobađanja od odgovornosti; lice koje je nezakonito lišeno slobode ili čija je sloboda nezakonito ograničena; i lice koje je lišeno slobode nakon zastare, amnestije ili dekriminalizacije dela. Nezakonito lišenje ili ograničenje slobode se utvrđuje, kada je to primereno, nalogom tužioca kojom se ukida mera lišenja ili ograničenja slobode, nalogom tužioca kojim se obustavlja krivično gonjenje, ili odlukom suda kojom se ukida mera lišenja ili ograničenja slobode, ili pravosnažnom presudom kojom se osoba oslobađa odgovornosti ili se obustavlja krivični postupak. Sud smatra da je ovaj pravni lek delotvoran kada se prethodno utvrdi nezakonitost pritvora, naglasivši da je Ustavni sud smatrao da je odredbe Zakona o krivičnom postupku potrebno tumačiti tako da on pokriva sve vrste sudske pogreške, te da su sudovi skloni da primenjuju članove 998. i 999. Građanskog zakona na krivičnu odgovornost, kao i da neposredno primenjuju član 5. stav 5. Konvencije radi popunjavanja praznina u Zakonu o krivičnom postupku.⁸² Sud je međutim napominje da ne dovodi u pitanje svoja prethodna zapažanja o nedelotvornosti ovog pravnog leka u situacijama kada nezakonitost pritvora nije prethodno utvrđena.⁸³

77. Vidi *Nechiporuk i Yonkalo protiv Ukrajine*, pred. br. 42310/04, presuda od 21/04/2011, stav 231.

78. Vidi *Houtman i Meeus protiv Belgije*, pred. br. 22945/07, presuda od 17/03/2009, stav 44.

79. Vidi *Danev protiv Bugarske*, pred. br. 9411/05, presuda od 02/09/2010, stavovi 34-35.

80. Vidi *Ganea protiv Moldavije*, pred. br. 2474/06, presuda od 17/05/2011.

81. Vidi *Wloch protiv Poljske (2)*, pred. br. 33475/08, presuda od 10/05/2011, stav 32.

82. Vidi *Tomulet protiv Rumunije*, pred. br. 1558/05, odluka od 16/11/2010.

83. Vidi *Tomulet protiv Rumunije*, *Ogică protiv Rumunije*, pred. br. 24708/03, 27/05/2010, stav 56; *Degeratu protiv Rumunije*, pred. br. 35104/02, 06/07/2010, stav 59.

■ U Slovačkoj, Zakon o odgovornosti države bavi se zahtevima za naknadu materijalne i nematerijalne štete koju izazovu javni organi vlasti, uključujući i štetu u kontekstu zadržavanja u pritvoru. Zahtevi za odštetu spadaju u nadležnost redovnih sudova. Nadalje, postoji i drugi postupak u skladu sa članom 127. ustava, s tim što je od značaja to što se on takođe može završiti dodelom odštete za povredu prava iz člana 5. stavovi 1. do 4. Konvencije. Sud nalazi da u određenim okolnostima kombinacija ove dve domaće zakonske odredbe odgovara zahtevima člana 5. stav 5. Konvencije.⁸⁴

iv. Nep priznato pritvaranje

Nep priznato pritvaranje osobe predstavlja posebno teško kršenje člana 5. Konvencije.⁸⁵ Organi vlasti koji pritvore osobu imaju obavezu da pruže informaciju o tome gde se ta osoba nalazi. Sud smatra da se član 5. mora tumačiti tako da se njime zahteva od vlasti „da preduzmu delotvorne mere zaštite u pogledu opasnosti od nestanka osobe, te da odmah sprovedu efikasnu istragu u vezi s osnovanom tvrdnjom da je osoba stavljena u pritvor i da posle toga nije više viđena“.⁸⁶ Nadalje, „kada srodnici osobe osnovano tvrde da je ta osoba nestala dok je bila u nadležnosti organa vlasti, pojam delotvornog pravnog leka u smislu člana 13. podrazumeva, osim plaćanja naknade u situaciji kada je to primereno, detaljnu i efikasnu istragu koja može dovesti do utvrđivanja identiteta i kažnjavanja odgovornih, te omogućavanja stvarnog uvida srodnika u istražni postupak“. Sud smatra da „kada se posmatraju u ovom smislu, zahtevi iz člana 13. su širi od obaveze države ugovornice iz člana 5. da sprovede efikasnu istragu u vezi s nestankom osobe za koju se dokaže da je bila pod kontrolom organa vlasti i za čiju bezbednost su stoga oni odgovorni“.⁸⁷

2. Pravni lekovi koji se odnose na navodna kršenja člana 3. Konvencije u kontekstu lišenja slobode

Da bi se ocenila delotvornost pravnih lekova u vezi s navodima o kršenju člana 3. Konvencije u kontekstu lišenja slobode koji se mogu odnositi ili na neodgovarajuće uslove pritvaranja ili na postupanje prema osobi koja je lišena slobode, Sud navodi da se postavlja pitanje da li se toj osobi može

84. Vidi *Loyka protiv Slovačke*, pred. br. 16502/09, odluka od 09/10/2012.

85. Vidi, na primer, *Aslakhanova i drugi protiv Rusije*, pred. br. 2944/06, 50184/07, 332/08 i 42509/10, presuda od 18/12/2012, stav 132.

86. Vidi *Kurt protiv Turske*, presuda od 25/05/1998, stav 124.

87. Vidi *Kurt*, stav 140, *Er i drugi protiv Turske*, pred. br. 23016/04, presuda od 31/07/2012, stav 111 i *Timurtas protiv Turske*, pred. br. 23531/94, presuda od 13/06/2000, stav 111.

obezbediti direktan i odgovarajući pravni lek;⁸⁸ takav pravni lek se ne može sastojati samo u indirektnoj zaštiti prava, što znači da pravni lek mora biti direktno dostupan pritvorenoj osobi.⁸⁹ „Istovremeno mora postojati preventivni pravni lek i pravni lek u smislu naknade koji se uzajamno dopunjuju“,⁹⁰ a pravni lek koji se odnosi isključivo na naknadu ne može se smatrati dovoljnim. Kada je reč o osobama koje pritvore organi vlasti, u pogledu povreda ili smrti koji nastupe tokom takvog pritvora, pojavaće se jake činjenične pretpostavke i može se smatrati da je teret dokazivanja na organima vlasti da pruže zadovoljavajući i uverljivo objašnjenje.⁹¹

i. Preventivni pravni lek

Sud smatra da optimalan pravni lek dovodi do brzog prestanka kršenja prava osobe tako da one ne bude i dalje izložena nečovečnom ili ponižavajućem postupanju.⁹² Pravni lek mora biti delotvoran u praksi, odnosno, on mora biti takav da može da spreči nastavak navodnog kršenja i da obezbedi poboljšanje bitnih uslova pritvora podnosioca predstavlke.⁹³ Ovo načelo je takođe primenjivo na uslove zatvaranja u psihijatrijsko odeljenje.⁹⁴ Konkretno, kada je reč o navodnim kršenjima člana 3. Konvencije u pogledu nedostatka odgovarajuće nege za pritvorenika koji pati od teške bolesti, preventivni pravni lek mora obezbediti pristup direktnom i blagovremenom otklanjanju povrede.⁹⁵ Zahtev u pogledu brzine u pružanju potrebne pomoći zavisi od prirode zdravstvenog problema. Takav zahtev je mnogo stroži kada postoji opasnost od smrti ili nepovratnog narušavanja zdravlja.⁹⁶

-
88. Vidi *Torreggiani i drugi protiv Italije*, pred. br. 43517/09, pilot presuda od 08/01/2013, stav 50.
89. Vidi *Mandić i Jović protiv Slovenije*, pred. br. 5774/10 i 5985/10, presuda od 20/10/2011, stav 107. U ovom predmetu Sud je naveo da u situaciji kada zahtev za premeštanje zatvorenika, po bilo kojem osnovu, a posebno zbog prenatrpanosti zatvora, mogu odobriti samo organi zatvora, takav pravni lek nije direktno dostupan podnosiocu predstavlke i stoga se ne može smatrati efikasnim.
90. Vidi *Ananyev i drugi protiv Rusije*, pred. br. 42525/07 i 60800/08, 10/10/2012, stav 98.
91. Vidi npr. *Salman protiv Turske*, pred. br. 21986/93, presuda Velikog veća od 27/06/2000, stav 100.
92. Vidi *Torreggiani i drugi protiv Italije*, stav 96.
93. Vidi predmete *Torreggiani i drugi protiv Italije*, stav 55; *Cenbauer protiv Hrvatske* (odluka), pred. br. 73786/01, 05/02/2004; *Norbert Sikorski protiv Poljske*, pred. br. 17599/05, stav 116, 22/10/2009; *Mandić i Jović protiv Slovenije*, stav 116.
94. Vidi *Parascineti protiv Rumunije*, pred. br. 32060/05, 13/03/2012, stav 38.
95. Vidi *Čuprakovs protiv Latvije*, pred. br. 8543/04, presuda od 18/12/2012, stav 50; *Kadikis protiv Latvije*, pred. br. 62393/00, presuda od 04/05/2006, stav 62; *Goginashvili protiv Gruzije*, pred. br. 47729/08, presuda od 04/10/2011, stav 49.

Pitanje sudskog karaktera pravnog leka nije odlučujuće. Na primer, primećeno je da se u određenim okolnostima upravni pravni lek može pokazati delotvornim.⁹⁷ Organ vlasti nadležan za postupanje po žalbi mora biti u stanju da izvrši proveru navodnih kršenja. Taj organ vlasti mora biti nezavisan, poput *Nezavisnih komisija za monitoring* u Ujedinjenom Kraljevstvu ili Komisije za žalbe (*beklagcommissie*) u Holandiji. Nadzorni organ takođe mora imati ovlašćenja da ispita pritužbe uz učešće podnosioca pritužbe, kao i da donosi obavezujuće i izvršne odluke.⁹⁸

Nadalje, u vezi sa disciplinskim merama koje se izriču pritvoreniku, budući da pravni lek koji nema blagovremeno dejstvo nije ni adekvatan ni delotvoran, s obzirom na ozbiljne reperkusije pritvora u ćeliji za primenu disciplinskih mera, delotvoran pravni lek mora omogućiti pritvoreniku da na sudu osporava kako formu tako i suštinu, a takođe i razloge za takvu meru.⁹⁹ Podnosilac predstavke ima pravo na pravni lek protiv takve sankcije pre njenog izvršenja ili okončanja,¹⁰⁰ te stoga pravni lek mora sadržati minimum garancija u pogledu brzine postupka.¹⁰¹

Primeri dobre prakse

■ U Grčkoj, Krivični zakon i Zakon o krivičnom postupku propisuju razne pravne lekove koji omogućavaju zatvorenicima da podnose žalbe u pogledu svoje lične situacije,¹⁰² posebno kada je reč o navodnom pogoršanju svoga zdravlja zbog nedostatka medicinske nege.¹⁰³ Članom 572. Zakona o krivičnom postupku propisana je mogućnost obraćanja tužiocu koji je nadležan za izvršenje kazni i bezbednosnih mera, koji je obavezan da poseti zatvor jednom nedeljno. Pored toga, članovima 6 i 86 Zakona o izvršenju sankcija omogućeno je zatvorenicima da se obrate zatvorskom savetu i podnesu žalbu, ako je potrebno, sudu koji je nadležan za izvršenje kazni. Sud je međutim primetio da se ovi lekovi ne mogu ticati

96. Vidi *Čuprakovs protiv Latvije*, stavovi 53-55.

97. Vidi predmete *Torreggiani i drugi protiv Italije*, op. cit., stav 51, i *Norbert Sikorski protiv Poljske*, pred. br. 17599/05, 22/10/2009, stav 111.

98. Vidi gorenavedeni predmet *Ananyev i drugi protiv Rusije*, stav 215-216.

99. Vidi *Payet protiv Francuske*, pred. br. 19606/08, 20/01/2011, stav 133.

100. Vidi *Keenan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, pred. br. 27229/95, 03/04/2001, stav 127.

101. Vidi, na primer, *Plathey protiv Francuske*, App. Nos. 48337/09 i 48337/09, 10/11/2011, stavovi 75-76, predmet u kojem je Sud našao da postojeći pravni lekovi nisu dozvoljavali intervenciju sudije pre stupanja sankcije na snagu.

102. Vidi *Mathloom protiv Grčke*, pred. br. 48883/07, 24. aprila 2012, stavovi 48-50; *Tsivis protiv Grčke*, pred. br. 11553/05, 6. decembra 2007, stav 19.

103. Vidi *Nieciecki protiv Grčke*, pred. br.11677/11, 4. decembra 2012, stavovi 37-40.

pritužbi podnosioca u slučajevima gde se podnosilac ne žali samo na svoju ličnu situaciju, već takođe tvrdi da je lično pogođen zatvorskim uslovima, koji se odnose na opšta pitanja i pogađaju sva zatvorena lica.¹⁰⁴

■ U Francuskoj, delotvornost pravnih lekova koji omogućavaju da se odluke koje utiču na prava zatvorenika po Konvenciji ospore zavisi od mogućnosti podnošenja takvih odluka (kao što su određivanje samice, višestruki transferi, ponavljane pretrage zatvorenih lica) upravnim sudovima na razmatranje po hitnom postupku, nakon čega, ako je primereno, može da sledi ukidanje takve odluke.¹⁰⁵

■ U Rumuniji, od juna 2003. godine, Vanrednom uredbom Vlade br. 56/2003 uveden je žalbeni postupak pred sudom protiv bilo kog dela zatvorskih vlasti. Uredba je kasnije zamenjena Zakonom br. 275/2006. U meri u kojoj se tvrdnja zatvorenika odnosila na manjkavosti u obezbeđivanju odgovarajuće nege i ishrane, zdravstvene zaštite, prava na prepisku ili drugih prava zatvorenika, Sud je bio mišljenja da žalba predstavlja delotvoran domaći pravni lek.¹⁰⁶ Za lek se smatralo da je delotvoran čak i u situaciji u kojoj je, na datum kada je Uredba stupila na snagu, predstavka već bila podnesena Sudu. Međutim, u okolnostima datog slučaja, ozbiljnost navoda koji su izneti (nepostojanje lečenja i ometanje prava na prepisku) bila je takve prirode da bi zahtevala hitno preduzimanje mera od strane nadležnih organa. Štaviše, Sud je naveo da je lek bio sačinjen tako da obezbedi pravno zadovoljenje za takve žalbe, čime je rešen strukturni problem koji je postojao u domaćem pravnom sistemu pre nego što je doneta Uredba. Sud je smatrao da je u interesu podnosioca predstavke da podnese žalbu sudovima po novouvedenom postupku kada je isti posao dostupan, kako bi se omogućilo da domaće vlasti poprave situacije što pre je to moguće.¹⁰⁷ Sud je međutim ponovo naglasio da za opšte zatvorske uslove, posebno za navodnu prenatrpanost, zatvorenicima ne bi imali pristup pravu na bilo kakav lek.¹⁰⁸

104. Vidi *Nisiotis protiv Grčke*, pred. br. 34704/08, 10. februara 2011, stav 29; *Samarasi drugi protiv Grčke*, pred. br.11463/09, 28. februara 2012, stav 48; *Mathloom protiv Grčke*, stav 49; *Nieciecki protiv Grčke*, stav 41.

105. Vidi *Khider protiv Francuske*, pred. br. 39364/05, 9. jula 2009, stav 140; *Alboreo protiv Francuske*, pred. br. 51019/08, 20. januara 2011, stav 185; *Payet protiv Francuske*, pred. br. 19606/08, stav 122; *El Shennawy protiv Francuske*, pred. br. 51246/08, 20. januara 2011, stav 57.

106. Vidi *Dobri protiv Rumunije*, pred. br. 25153/04, 14. decembra 2012.

107. Vidi *Petrea protiv Rumunije*, pred. br. 4792/03, 29. aprila 2008, stav 35, *Zarafim protiv Rumunije*, pred. br. 24082/03, odluka od 13. marta 2012, stav 35.

108. Vidi *Petrea protiv Rumunije*, stav 37, *Măciucă protiv Rumunije*, pred. br. 25763/03, 26. maja 2009, stav 19, *Brândușe protiv Rumunije*, pred. br. 6586/03, 7. aprila 2009, stav 40, *Marian Stoicescu protiv Rumunije*, pred. br. 12934/02, 16. jula 2009, stav 19, *Leontiu protiv Rumunije*, pred. br. 44302/10, 4. decembra 2012, stav 47.

■ U Srbiji, u vezi s žalbom o zdravstvenoj zaštiti u zatvoru, Sud je izneo stav da je podnosilac predstavke trebalo da u potpunosti iskoristi upravni mehanizam, i nakon toga iskoristi i postupak sudskog preispitivanja, kao što je omogućeno Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija iz 2005. godine i Zakonom o upravnim sporovima iz 2009. godine, ukazujući na postojanje relevantne sudske prakse nadležnih domaćih sudova. Pored toga, Sud je pomenuo i da bi ustavnu žalbu trebalo u načelu takođe smatrati delotvornim domaćim lekom u pogledu svih predstavljeni podnetih protiv Srbije od 7. avgusta 2008. godine, uključujući i posmatranu pritužbu u pogledu zdravstvene zaštite u pritvoru.¹⁰⁹

ii. Obeštećenje kao pravni lek

Svakom ko je pretrpeo pritvaranje uz povredu svog dostojanstva mora da bude omogućeno da ostvari obeštećenje.¹¹⁰ Kao što je već rečeno, obeštećenje ne pruža delotvoran pravni lek u slučajevima kada je podnosilac žalbe još uvek u pritvoru, ukoliko obeštećenje nema uticaja na uslove pritvora tog lica.¹¹¹

Da bi se žalba kojom se traži obeštećenje mogla smatrati delotvornom u smislu člana 13 Konvencije, ona mora da ima realne izgleda da bude uspešna, i mora da pruži adekvatnu pravnu zaštitu.¹¹²

Sudska praksa koja sudu daje ovlašćenje da naredi upravi da nadoknadi materijalnu štetu mora da bude utvrđena, stalna praksa kako bi se moglo starati da pruža delotvoran pravni lek.¹¹³ Preterani formalizam od strane suda može imati za posledicu oduzimanje delotvornosti tužbi protiv države za naknadu štete. Činjenica da sudovi zahtevaju formalne dokaze za nematerijalnu štetu može učiniti pravni lek nedelotvornim.¹¹⁴

Na podnosiocima predstavki ne sme stajati preteran teret dokazivanja u postupku obeštećenja. Od njih se može tražiti da pruže lako dostupne dokaze kao što je detaljan opis uslova pritvora, izjave svedoka i odgovore od strane nadzornih tela. Nadležni organi će tada ispitati navode o

109. Vidi *Nasković protiv Srbije*, pred br. 5914/11, odluka od 14. juna 2011, stav 61.

110. Vidi pomenuti slučaj *Torreggiani i drugi protiv Italije*, stav 96.

111. Vidi stav 36, i posebno *Iliev i drugi protiv Bugarske*, pred. br. 4473/02 i 34138/04, 10. februara 2011, stavovi 55-56.

112. Vidi pomenuti slučaj *Ananyev i drugi protiv Rusije*, stav 118.

113. Vidi pomenuti slučaj *Torreggiani i drugi protiv Italije*, stav 97.

114. Vidi predmete *Radkov protiv Bugarske*, pred. br. 18382/05, 10. februara 2011 i *Iovchev protiv Bugarske*, pred. br. 41211/98, 2. februara 2006; takođe *Georgiev protiv Bugarske*, pred. br. 27241/02, odluka od 18. maja 2010, u kojima je Sud primetio da je zakon omogućavao obeštećenje za pretrpljenu štetu, što bi se dakle moglo smatrati delotvornim pravnim lekom.

maltretiranju. Procesna pravila o ispitivanju takvih pritužbi moraju da budu u skladu s načelom pravičnosti u smislu člana 6. Konvencije, a troškovi takvog postupka ne smeju da predstavljaju preteran teret za podnosioca predstavke ako je zahtev opravdan.¹¹⁵ Čak i kada pravni lek zaista omogućava dodelu obeštećenja, on ne mora da ima realne izgleda na uspeh, posebno ukoliko je naknada uslovljena utvrđivanjem odgovornosti organa vlasti.¹¹⁶ Na isti način, pravni lek ne mora da bude delotvoran u predmetima, čak i kada podnosilac žalbe može da dokaže da uslovi koji vladaju u zatvoru nisu u skladu s važećim standardima, sudovi oslobode državu svake odgovornosti navodeći da ti uslovi nisu posledica propusta od strane vlasti već predstavljaju strukturni problem, kao što je prenatrpanost zatvora ili nedovoljno sredstava za zatvorski sistem.¹¹⁷ Isto tako, vlasti se ne mogu pozivati na to da nije postojala pozitivna namera da se zatvorenik ponizi ili degradira kao okolnost koja ih oslobađa njihovih obaveza.¹¹⁸

Naknada nematerijalne štete u načelu mora da bude jedan od dostupnih pravnih lekova.¹¹⁹ Iznos naknade mora da bude odgovarajući imajući u vidu iznose koje je u sličnim slučajevima odredio Sud, budući da mali iznos naknade čini pravni lek nedelotvornim.¹²⁰

Sud je smatrao da ukoliko se kao naknada za kršenje člana 3. Konvencije primenjuje smanjenje kazne, sudovi bi trebalo da potvrde da je došlo do povrede na dovoljno jasan način i pruže pravnu zaštitu smanjenjem kazne na izričit i merljiv način.¹²¹ Bez toga, smanjenje kazne ne bi delovalo tako da lice više nema status žrtve takve povrede prava.¹²² Sud je takođe istakao da iako se automatsko ublažavanje kazne zbog nehumanih zatvorskih uslova može da smatra delom širokog spektra opštih mera koje

115. Vidi pomenuti predmet *Ananyev i drugi protiv Rusije*, stav 228.

116. Vidi pomenuti predmet *Ananyev i drugi protiv Rusije*, stav 113; *Roman Karasev protiv Rusije*, pred. br. 30251/03, stavovi 81-85; *Shilbergs protiv Rusije*, pred. br. 20075/03, 17. decembra 2009, stavovi 71-79.

117. Vidi *Skorobogatykh protiv Rusije*, pred. br. 4871/03, 22. decembra 2009, stavovi 17-18 i 31-32; *Artyomov protiv Rusije*, pred. br. 14146/02, 27. maja 2010, stavovi 16-18 i 111-112.

118. Vidi predmete *Ananyev i drugi protiv Rusije*, stav 117; *Mamedova protiv Rusije*, stav 63.

119. Vidi *McGlinchey drugi protiv Ujedinjenog kraljevstva*, pred. br. 50390/99, 29. aprila 2003, stav 62; *Poghosyan i Baghdasaryan protiv Jermenije*, pred. br. 22999/06, 12. juna 2012, stav 47; *Stanev protiv Bugarske*, stav 218.

120. Vidi pomenuti predmet *Shilbergs protiv Rusije*, u kome su sudovi izračunali iznos obeštećenja uzimajući u obzir stepen odgovornosti vlasti i njihov nedostatak novčanih sredstava.

121. Vidi *Ananyev i drugi protiv Rusije*, stav 225.

122. Vidi *Dzelili protiv namečke*, pred. br. 65745/01, presuda od 10. novembra 2005, stav 85.

je potrebno preduzeti, ono samo neće osigurati definitivno rešenje postojećeg problema nedovoljne pravne zaštite niti će u odlučujućoj meri doprineti iskorenjavanju pravih uzroka prenatrpanosti.¹²³

Primeri dobre prakse

■ Po pitanju prenatrpanosti zatvora u Poljskoj doneto je niz odluka u načelu.¹²⁴ Godine 2007, Vrhovni sud Poljske je po prvi put priznao pravo zatvorenika da pokrene postupak protiv države na osnovu Građanskog zakona kako bi dobio odštetu zbog kršenja njegovih osnovnih prava do kojeg je došlo kao posledica prenatrpanosti zatvora i opštih uslova koji tamo vladaju. Vrhovni sud je ponovo potvrdio ovo načelo 2010. godine i doneo dodatne smernice o načinu na koji bi građanski sudovi trebalo da proveravaju i ocenjuju opravdanost ograničenja zakonskog minimum prostora u ćeliji. Sud u Strazburu je stoga smatrao da je pravni lek koji omogućuje dodelu naknade delotvoran.¹²⁵

■ Sud je takođe smatrao da je francuski pravni lek u smislu dodele obeštećenja dostupan i adekvatan, budući da je razvoj sudske prakse doveo do toga da domaći upravni sudovi priznaju da zatvaranju u ćelije u neadekvatnim uslovima bez poštovanja zagarantovanih standard predstavlja moguć osnov za pokretanje postupka za naknadu štete.¹²⁶

B. Istrage u kontekstu navodnih kršenja članova 2. i 3. Konvencije

Namena Konvencije je da pruži garancije za prava koja su praktična i stvarna, za razliku od teoretskih ili iluzornih.¹²⁷ Iz ove perspektive, zajedno sa opštom obavezom države po članu 1. Konvencije da jemči svakome u svojoj nadležnosti prava i slobode određene u Konvenciji, članovi 2. i 3. sadrže i procesne zahteve. Nije dovoljno da se vlasti uzdrže od kršenja odredbi Konvencije, one takođe moraju, kada postoji osnovan navod o kršenju člana 2. ili 3, da sprovedu efektivnu istragu koja može da

123. Vidi *Ananyev i drugi protiv Rusije*, stav 226.

124. Vidi predmete *Latak protiv Poljske* i *Lominski protiv Poljske*, pred. br. 52070/08 i 33502/09, odluke od 12. oktobra 2010, nakon pilot-presuda Suda u predmetima *Orchowski protiv Poljske* i *Norbert Sikorski protiv Poljske*, br. 17885/04 i 17559/05, presude od 22. oktobra 2009. god.

125. Vidi *Latak protiv Poljske*, stav 80.

126. Vidi *Rhazali i drugi protiv Francuske*, pred. br. 37568/09, odluka od 10. aprila 2012; *Théron protiv Francuske*, pred. br. 21706/10, 2. aprila 2013; *Lienhardt protiv Francuske*, pred. br. 12139/10, odluka od 13. septembra 2011.

127. Ovo načelo je stalno reafirmisano od predmeta *Airey protiv Irske*, pred. br. 6289/73, 9. oktobra 1979, stav 24.

dovede do prepoznavanja i kažnjavanja odgovornih lica.¹²⁸ Cilj takve istrage je da osigura delotvornu primenu domaćih zakona kojima se štiti pravo na život, i da u slučajevima kada su upleteni službenici ili organi države, osigura da oni odgovaraju za smrt ili postupanje suprotno članu 3. do kojeg je došlo pod njihovom nadležnošću.¹²⁹

Prema procesnoj obavezi koja proizilazi iz člana 2, vlasti moraju da deluju po vlastitoj inicijativi, čim saznaju za određeni problem; ne smeju prepustiti inicijativi rodbine ili podnošenje žalbe ili preuzimanje odgovornosti za sprovođenje istražnog postupka.¹³⁰ U pogledu člana 3, procesna obaveza nastaje kada su navodi o postojanju zabranjenog postupanja „osnovani“.¹³¹

Ova obaveza nastaje kada se sporne činjenice mogu pripisati državi, bilo da je reč, na primer, u kontekstu pribegavanja od strane predstavnika države, pritvoru,¹³² operacija za održavanje reda,¹³³ ili oružanim sukobima.¹³⁴ Ona se takođe primenjuje i kada „nemar koji se pripisuje državnim službenicima ili organima prevazilazi okvire pogrešne procene ili nepažnje, u smislu da organi vlasti o kojima je reč, potpuno svesni mogućih posledica i zanemarišu ovlašćenja koja su im data, nisu preduzeli neophodne i dovoljne mere kako bi otklonili opasnost po život žrtve“.¹³⁵ Ova procesna obaveza takođe postoji i kada se sporne činjenice mogu pripisati privatnim licima, na primer u kontekstu nasilja u porodici¹³⁶ ili medicinskih grešaka;¹³⁷ Sud je potvrdio i da se članovi 2. i 3. primenjuju in a individualne odnose.¹³⁸

128. Vidi presudu načela u predmetima *McCann i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, pred. br. 18984/91, 27. septembra 1995. Kasnije, vidi *Mosendz protiv Ukrajine*, pred. br. 52013/08, 17. januara 2013, stav 94, o pitanju istražne obaveze u kontekstu člana 2; vidi *Virabyan protiv Jermenije*, pred. br. 40094/05, 2. oktobra 2012, stav 161, o pitanju istražne obaveze u kontekstu člana 3.

129. Vidi *Al-Skeini i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, pred. br. 55721/07, 7. jula 2011, stav 163.

130. Vidi *Al-Skeini i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 165; *Nihayet Arici i drugi protiv Turske*, pred. br. 24604/04 i 16855/05, 23. oktobra 2012, stav 159.

131. Vidi *Chiriță protiv Rumunije*, pred. br. 37147/02, odluka od 6. septembra 2007.

132. Vidi, na primer, *Carabulea protiv Rumunije*, pred. br. 45661/99, 13. jula 2010.

133. Vidi, na primer, *Association „21 December 1989“ i drugi protiv Rumunije*, pred. br. 33810/07, 24. maja 2011; *Giuliani i Gaggio protiv Italije*, pred. br. 23458/02, presuda Velikog veća od 24. marta 2011.

134. Vidi na primer *Isayeva protiv Rusije*, pred. br. 57950/00, presuda od 24. februara 2005, stavovi 180 i 210; *Al-Skeini i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 164.

135. Vidi *Jasinskis protiv Latvije*, pred. br. 45744/08, presuda od 21. decembra 2010, stav 73; slučaj koji se ticao smrti, u pritvoru, povređenog gluvog i nemog čoveka od koga su pripadnici policije oduzeli sve predmete opštenja i odbili medicinsku pomoć.

Kako bi bila delotvorna, istraga mora da ispuni nekoliko zahteva. Odgovorna lica moraju da budu nezavisna od onih koja su povezana s događajem: ovo podrazumeva ne samo odsustvo hijerarhijske ili institucionalne veze, već i nezavisnost u praktičnom smislu.¹³⁹ Istraga se mora sprovesti odmah i temeljito, organi vlasti moraju uvek da pokažu ozbiljno nastojanje da otkriju šta se dogodilo i ne smeju se oslanjati na prebrze ili neosnovane zaključke kao osnov za zatvaranje istrage ili donošenje odluka.¹⁴⁰ Vlasti moraju da preduzmu sve neophodne mere kako bi osigurali dokaze koji se odnose na incident, uključujući, između ostalog, izjave očevidaca i forenzičke dokaze, koji moraju da se osiguraju detaljnim pregledom zdravstvenog stanja žrtve.¹⁴¹ Istraga mora biti takva da dovede do prepoznavanja i kažnjavanja odgovornih, što predstavlja obavezu koja se ne odnosi na rezultat, nego na način vršenja istrage.¹⁴² Žrtvi bi trebalo omogućiti stvarno učešće i istraži¹⁴³ ili njegova porodica mora da bude uključena u postupak u meri u kojoj je to potrebno za zaštitu njenih legitimnih interesa.¹⁴⁴ Pored toga, ukoliko je motiv napada rasna pripadnost, istraga mora da bude „energična i nepristrasna, imajući u vidu potrebu da se konstantno ističe društvena osuda rasizma“.¹⁴⁵

-
136. Vidi, na primer, *C.A.S. i C.S. protiv Rumunije*, pred. br. 26692/05, 20. marta 2012, koji se odnosi na navode o polnom nasilju izvršenom od strane privatnog lica protiv njihovog deteta.
 137. Vidi *Silih protiv Hrvatske*, presuda Velikog veća od 9. aprila 2009, stav 154, koji se odnosi na smrt u bolnici nakon alergijske reakcije na medikament prepisan od strane dežurnog lekara.
 138. Vidi, na primer, *Osman protiv the Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda Velikog veća od 28. oktobra 1998, slučaj u kome je nastavnik ubio oca jednog učenika.
 139. Vidi *Anca Mocanu i drugi protiv Rumunije*, pred. br. 10865/09, 45886/07 i 32431/08, presuda od 13. novembra 2012, stav 221; *Jasinskis protiv Latvije*, stavovi 74-81.
 140. Vidi *El-Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“*, pred. br. 39630/09, 13. decembra 2012, stav 183; *Jasinskis protiv Latvije*, stav 79.
 141. Vidi *Timofejevi protiv Latvije*, pred. br. 45393/02, presuda od 11. decembra 2012, stavovi 94 i 99, slučaj u kom je Sud primetio da je po svoj prilici neverovatno da bi tokom forenzičkog ispitivanja koje je trajalo oko deset minuta teško moglo biti obavljeno temeljito ispitivanje zdravstvenog stanja podnosioca predstavke, i *Vovruško protiv Latvije*, pred. br. 11065/02, presuda od 11. decembra 2012, stavovi 42-49, predmet u kom je forenzički stručnjak svoju istragu zasnovao samo na medicinskom izveštaju, bez ličnog pregleda podnosioca predstavke.
 142. Vidi *Savitskyy protiv Ukrajine*, pred. br. 38773/05, 26. jula 2012, stav 99.
 143. Vidi *El-Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“*, stav 184.
 144. Vidi *Seidova i drugi protiv Bugarske*, pred. br. 310/04, 18. novembra 2010, stav 52.
 145. Vidi *Menson protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, pred. br. 47916/99, odluka od 6. maja 2003.

Konačno, važno je podsetiti da obaveza država da sprovedu efikasnu istragu postoji i u situacijama kada su bezbednosni uslovi teški, uključujući i one u kontekstu oružanog sukoba.¹⁴⁶

Sud je takođe naveo da, u kontekstu navoda o kršenju članova 2. i 3. Konvencije, „član 13. nalaže, osim plaćanja naknade kada je to opravdano, sprovođenje temeljite i delotvorne istrage koja može dovesti do prepoznavanja i kažnjavanja odgovornih, uključujući i omogućavanje stvarnog pristupa podnosioca žalbe istražnom postupku“. Sud smatra da su „zahtevi iz člana 13. širi od obaveze države ugovornice da sprovede delotvornu istragu“ po članovima 2. i 3.¹⁴⁷

Kada je istraga nedelotvorna, ta nedelotvornost potkopava delotvornost drugih pravnih lekova, uključujući i mogućnost pokretanja građanskog postupka za naknadu štete.¹⁴⁸ Sud u suštini smatra da je ukoliko nema delotvorne istrage koja može dovesti do prepoznavanja i kažnjavanja odgovornih zahtev za naknadu štete teoretski i iluzoran.¹⁴⁹ U pogledu medicinskog nemara, žalba podnesena građanskom sudu može, međutim, sama ili zajedno sa žalbom koja se podnosi krivičnom sudu, dovesti do utvrđivanja relevantne odgovornosti i, po potrebi, osigurati sprovođenje odgovarajućih građanskih sankcija kao što su naknada štete i objavljivanje presuda.¹⁵⁰ Međutim, kada se medicinska odgovornost temelji na medicinskoj grešci lica o kome je reč, delotvornost istrage je od ključne važnosti za uspešnost građanskog postupka. Stoga je Sud naglasio važnost veze između odgovornosti lekara i pojma rizika koji se odnosi na praksu profesije kako bi se osigurao delotvorniji pravni lek u smislu obeštećenja pacijenata.¹⁵¹

146. Vidi, na primer, *Isayeva protiv Rusije*, pred. br. 57950/00, presuda od 24. februara 2005, stavovi 180 i 210; *Al-Skeini i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 164.

147. Vidi, na primer, u slučaju sumnjivih smrti, *Isayev i drugi protiv Rusije*, pred. br. 43368/04, 21. juna 2011, stavovi 186-187; *Angelova protiv Bugarske*, pred. br. 38361/97, 13. juna 2002, stav 161; *Mahmut Kaya protiv Turske*, pred. br. 22535/93, presuda od 28. marta 2000, stav 107; i, u pogledu navoda o maltretiranju, vidi, na primer, *El-Masri protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije* gore, stav 255; *Labita protiv Italije*, pred. br. 26772/95, 6. aprila 2000, stav 131.

148. Vidi *Isayev i drugi protiv Rusije* gore, stav 189.

149. Vidi *El-Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“*, gore, stav 261; *Cobzaru protiv Rumunije*, pred. br. 48254/99, 26. jula 2007, stav 83; *Carabulea protiv Rumunije*, pred. br. 45661/99, 13. jula 2010, stav 166; *Soare i drugi protiv Rumunije*, pred. br. 24329/02, 22. februara 2011, stav 195.

150. Vidi *Floarea Pop protiv Rumunije*, pred. br. 63101/00, 6. aprila 2010, stav 38.

151. Vidi *Eugenia Lazar protiv Rumunije*, pred. br. 32146/05, 16. februara 2010, stavovi 90-91.

Primer dobre prakse

■ U rumunskom pravnom sistemu, javni tužilac sprovodi istragu i odlučuje o pokretanju krivičnog postupka protiv navodnih izvršilaca. Ukoliko se donese odluka o obustavljanju krivične istrage, prema članu 278 Zakona o krivičnom postupku postoji mogućnost podnošenja žalbe sudu koji nakon razmatranja određaba domaćeg prava i dokaza, uključujući izjava svedoka i medicinskih izveštaja, može da naredi sprovođenje krivičnog postupka ili drugih istražnih radnji. Sud je već utvrdio da je takav pravni lek delotvoran u smislu Konvencije.¹⁵² Pored toga, pokretanje građanske tužbe prema članovima 998 i 999 Zakona o građanskom postupku kada povreda prava na život nije bila počinjena s namerom, može rezultirati priznavanjem povrede procesnog aspekta članova 2. i 3, te dovesti do primerenog obeštećenja zbog pretrpljene štete.¹⁵³

C. Domaća pravna sredstva protiv proterivanja

Član 13. Konvencije, u kombinaciji s članovima 2. i 3, zahteva da lice o kome je reč ima pravo na suspenzivni pravni lek kada podnese žalbu u kojoj osnovano navodi da bi njegovim proterivanjem bilo izloženo stvarnoj opasnosti da će se prema njemu postupati suprotno članu 3. Konvencije ili stvarnoj opasnosti da će doći do povrede njegovog prava na život zaštićenog članom 2. Konvencije.¹⁵⁴ Isto načelo važi u istoj meri za žalbe po članu 4. Protokola br. 4.¹⁵⁵

Za razliku od toga, pravni lek sa suspenzivnim dejstvom obično se ne zahteva prilikom pozivanja na neko drugo pravo iz Konvencije u kombinaciji sa članom 13.

Delotvornost pravnog leka takođe podrazumeva posebnu pažnju domaćeg organa vlasti,¹⁵⁶ kao i nezavisno i rigorozno ispitivanje tvrdnje o postojanju opravdane zabrinutosti od stvarne opasnosti da će doći do postupanja suprotnog članu 3,¹⁵⁷ kao i posebnu brzinu u postupanju.

152. Vidi *Ciubotaru protiv Rumunije*, pred. br. 33242/05, odluka od 10. januara 2012, stav 59; *Stoica protiv Rumunije*, pred. br. 42722/02, 4. marta 2008, stavovi 105-109; i *Chiriță protiv Rumunije*, pred. br. 37147/02, 29. septembra 2009, stav 99.

153. Vidi *Floarea Pop protiv Rumunije*, stav 47; *Csiki protiv Rumunije*, pred. br. 11273/05, 5. jula 2011.

154. Vidi *De Souza Ribeiro protiv Francuske*, pred. br. 22689/07, presuda Velikog veća od 13. decembra 2012, stav 82.

155. Vidi *Conka protiv Belgije*, pred. br. 51564/99, presuda od 5. februara 2012, stavovi 81-84.

156. Vidi *Shamayev i drugi protiv Gruzije i Rusije*, pred. br. 36378/02, 12. aprila 2005, stav 448.

Prilikom ispitivanja prigovora koji se temelje na članovima 2. i 3. Konvencije ne sme se uzimati u obzir ono što je lice o kome je reč učinilo a čime se opravdava proterivanje, niti pretnju po nacionalnu bezbednost koju ono predstavlja u percepciji države koja ga proteruje.¹⁵⁸

Vlasti ne smeju u praksi činiti pravne lekove nedelotvornima pa time i nedostupnima. To bi bio slučaj, na primer, kada bi se proterivanje izvršilo uz neopravdanu žurbu. Sud je tako smatrao u jednom predmetu koji se odnosi na član 13. u kombinaciji sa članom 8. Konvencije da je kratak vremenski razmak između trenutka pristupa sudu podnosioca predstavke i izvršenja odluke o proterivanju u praksi sprečio bilo kakvo ispitivanje njegovih navoda, te time i svaku mogućnost suspenzije proterivanja.¹⁵⁹ Na isti način, Sud je smatrao da je proterivanje podnosioca predstavke jedan radni dan nakon što je primio obaveštenje o odluci kojom se odbija njegov zahtev za azil u praksi predstavljalo oduzimanje mogućnosti podnošenja žalbe protiv negativne odluke, iako je teoretski postojala mogućnost podnošenja takve žalbe.¹⁶⁰

Sud je pored toga istakao važnost izdavanja garancija licima kojima je izrečena mera proterivanja prava na informaciju koja je dovoljna da im omogući stvaran pristup postupcima koje treba sprovesti ili informacija o pristupu organizacijama koje pružaju pravnu pomoć;¹⁶¹ teškoće na koje nailaze takva lica mogu se pogoršati zbog nepoznavanja jezika ukoliko se ne osigura prevod prilikom pripreme zahteva za azil.¹⁶²

Što se tiče ubrzanog postupka za azil, Sud je priznao da oni mogu olakšati postupanje sa zahtevima za koje je jasno da predstavljaju zloupotrebu ili su očigledno neosnovani, pa je smatrao da ponovno ispitivanje zahteva ubrzanim postupkom samo po sebi ne lišava pritvorenog stranog državljanina delotvornog pravnog leka kao takvog, ukoliko je početni zahtev bio predmet potpunog razmatranja u kontekstu uobičajenog postupka rešavanja zahteva za azil.¹⁶³ Međutim, kada se ubrzani postupak primenjuje na početni zahtev, a ne u kontekstu ponovnog ispitivanja, to može biti uzrok nedovoljne delotvornosti primenjenog pravnog sredstva.

157. Vidi *Jabari protiv Turske*, pred. br. 40035/98, presuda od 11. jula 2000, stav 50.

158. Vidi *Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, pred. br. 22414/93, stavovi 150-151.

159. Vidi *De Souza Ribeiro protiv Francuske* gore, stav 95.

160. Vidi *Labsi protiv Slovačke*, pred. br. 33809/08, 15. maja 2012, stav 139.

161. Vidi *Hirsi Jamaa i drugi protiv Italije*, pred. br. 27765/09, 23. februara 2012, stav 204; *M.S.S. protiv Belgije i Grčke*, pred. br. 30696/09, 21. januara 2011, stavovi 304-309.

162. Vidi *I.M. protiv Francuske*, pred. br. 9152/09, presuda od 2. februara 2012, stav 145.

163. Vidi *Sultani protiv Francuske*, pred. br. 45223/05, presuda od 20. septembra 2007, stavovi 64-65.

Kombinacija nekoliko okolnosti¹⁶⁴ tako može dovesti u pitanje dostupnost takvih pravnih sredstava u praksi, čak i kada su ona teoretski dostupna.

Primeri dobre prakse

■ Sud je potvrdio delotvornost pravnog leka sa punim suspenzivnim dejstvom u Francuskoj pred upravnim sudovima protiv odluka o proterivanju i zemlje u koju se lice upućuje, smatrajući to pravnim lekom koji bi trebalo potpuno iscrpeti.¹⁶⁵

■ U Švajcarskoj, svi tražioci azila mogu ostati u zemlji sve do okončanja postupka savezne migracione kancelarije. Na odluku ove kancelarije može se naknadno uložiti žalba saveznom upravnom sudu. Ova žalba u načelu ima suspenzivno dejstvo kao pravni lek: savezni upravni sud može da vrati suspenzivno dejstvo i ne obavezuje ga povlačenje suspenzivnog dejstva savezne migracione kancelarije.¹⁶⁶

■ U Švedskoj, o pitanjima koja se odnose na pravo stranaca da uđu i ostanu u Švedskoj odlučuju tri instance: Migracioni odbor, Migracioni sud i Migracioni apelacioni sud. Podnosioci imaju pravo da ih pred tim telima zastupa advokat koga imenuje Migracioni odbor. Ceo postupak ima suspenzivno dejstvo. Nakon podnošenja žalbe, Migracioni apelacioni sud prvo odlučuje o dozvoli za podnošenje žalbe, to jest da li postoje posebni razlozi za razmatranje predmeta, odnosno da li odluka Migracionog apelacionog suda može biti od značaja kao precedentna odluka. Ako se žalba privati, Migracioni apelacioni sud odlučuje o meritumu slučaja, i ma punu nadležnost da ispita zakonitost odluke koja je predmet žalbe i meritum predmeta. Sud je smatrao da to predstavlja delotvoran pravni lek.¹⁶⁷ Pored toga, Migracioni odbor može odlučiti da ponovo ispita predmet ako se na osnovu novih okolnosti može pretpostaviti da postoje prepreke za izvršenje naredbe o deportaciji ili proterivanju, a na te okolnosti se nije moglo pozvati ranije, ili ako stranac pokaže da ima valjano opravdanje zbog čega to nije uradio ranije. Postupak ponovnog ispitivanja je sveobuhvatan i ima suspenzivno dejstvo. Sud je takođe smatrao da on predstavlja delotvoran pravni lek.¹⁶⁸

D. Pravni lekovi za neizvršavanje odluka domaćeg suda

164. Vidi *I.M. protiv Francuske*, stav 142.

165. Vidi *H.R. protiv Francuske*, pred. br. 647809/09, presuda od 22. septembra 2011, stav 79; *R.N. protiv Francuske*, pred. br. 49501/09, odluka od 27. novembra 2011; *Mi. L. protiv Francuske*, pred. br. 23473/11, odluka od 11. septembra 2012, stav 34.

166. Vidi *Reza Sharifi protiv Švajcarske*, pred. br. 69486/11, odluka od 4. decembra 2012.

167. Vidi *Haji Hussein protiv Švedske*, pred. br. 18452/11, odluka od 20. septembra 2011.

168. Vidi *A.I. i drugi protiv Švedske*, pred. br. 25399/11, odluka od 9. oktobra 2012.

Stvarno pravo pristupa sudu koje je zaštićeno članom 6. Konvencije uključuje i pravo na izvršenje sudske odluke bez neopravdanog odgađanja. Iz tog razloga neopravdano dugo odgađanje izvršenja pravosnažne presude može predstavljati kršenje člana 6. Neopravdano dugo odgađanje izvršenja odluke domaćeg suda može predstavljati i povredu prava na mirno uživanje imovine iz člana 1. Protokola uz Konvenciju. O opravdanosti odgađanja izvršenja se odlučuje imajući u vidu složenost postupka izvršenja, ponašanje samog podnosioca, kao i ponašanje nadležnih organa vlasti, kao i iznos i prirodu sudske odluke.¹⁶⁹

Povrede nastale kao posledice neizvršavanja odluka domaćeg suda, posebno onih koje su donete protiv same države, su među najčešćim vrstama povreda koje Sud utvrđuje. Takve povrede su često posledice temeljnih sistemskih ili strukturnih problema.¹⁷⁰ Država ima obavezu da osigura da se konačne odluke protiv njenih organa, ili entiteta ili preduzeća u vlasništvu ili pod kontrolom države, izvršavaju u skladu sa zahtevima Konvencije. Nedostatak sredstava nije razlog koji može da opravda nedelovanje od strane države. Država je odgovorna za izvršavanje pravosnažnih presuda ukoliko su činioци koji otežavaju ili blokiraju njihovo potpuno i blagovremeno izvršenje pod njenom kontrolom.¹⁷¹

U takvim okolnostima, Sud takođe utvrđuje povrede prava na delotvorni pravni lek iz člana 13. Konvencije. Pilot presude Suda ili druge presude u načelu koje se bave tim pitanjima tako pružaju detaljne i autoritativne smernice o bitnim karakteristikama koje mora da ima delotvorni pravni lek zbog neizvršavanja domaćih sudskih odluka. Dodatne smernice se mogu naći i u mnogim dokumentima pripremljenim u kontekstu praćenja izvršenja presuda od strane Komiteta ministara.¹⁷² Takođe je neophodno

169. Vidi, na primer, *Yuriy Nikolayevich Ivanov protiv Ukrajine*, pred. br. 40450/04, presuda od 15. oktobra 2009 („Ivanov“), stavovi 51-53.

170. Prema petom godišnjem izveštaju Komiteta ministara o nadgledanju izvršenja presuda i odluka Evropskog suda za ljudska prava, pred Komitetom ministara u 2011. godini bili su predmeti ili grupe predmeta u kojima su postojali važni strukturni ili složeni problem u vezi sa neizvršenjem odluka domaćih sudova u Azerbejdžanu, Bosni i Hercegovini, Grčkoj, Italiji, Republici Moldaviji, Ruskoj Federaciji, Srbiji i Ukrajini. Komitet ministara se poslednjih godina takođe bavio tim problemima u Albaniji, Hrvatskoj i Gruziji.

171. Vidi, na primer, *Ivanov*, stav 54.

172. Vidi zaključke okruglog stola „Efikasni pravni lekovi protiv neizvršavanja ili odgađanja izvršenja odluka domaćih sudova“ (Strasbur, 15-16. marta 2010; doc. CM/Inf/DH(2010)15) i zaključke okruglog stola „Neizvršavanje odluka domaćih sudova u zemljama članicama: opšte mere za postupanje u skladu s presudama Evropskog suda“ (Strasbur, 21-22. juna 2007; doc. CM/Inf/DH(2007)33); dodatne reference su date dole.

prisetiti se da je ovo pitanje usko povezano s pitanjem delotvornog pravnog leka za predugo trajanje postupka o kojem je Komitet ministara ranije doneo preporuku za države članice, uz koju je priložen i Vodič za dobru praksu.¹⁷³

i. Pravni lekovi za ubrzanje postupka

Uvek je bolji pravni lek koji ubrzava izvršenje. Sud je, praveći poređenje sa svojom praksom u pogledu pravnog leka zbog predugog trajanja postupka,¹⁷⁴ naveo da je „u načelu od najveće vrednosti domaće sredstvo kojim se sprečava povreda osiguranjem blagovremenog izvršenja“.¹⁷⁵ Država, međutim, ne može da toleriše situaciju u kojoj se ne izvršavaju odluke domaćih sudova protiv organa vlasti ili se one izvršavaju uz neopravdano kašnjenje, čime je uspešna stranka u postupku primorana da koristi takva sredstva. „Teret postupanja u skladu s takvim presudama prvenstveno je na organima vlasti, koji bi trebalo da koriste sva raspoloživa sredstva u domaćem pravnom sistemu kako bi ubrzali izvršenje, sprečavajući povrede Konvencije.“¹⁷⁶

S obzirom na povezanost dveju pitanja, može se povući paralela sa Preporukom Komiteta ministara CM/Rec(2010)3 o delotvornom pravnom leku za predugo trajanje postupka. Analogno tome, države bi trebalo da:

- preduzmu sve potrebne mere kako bi osigurale izvršavanje odluka domaćih sudova u razumnom roku;

173. Vidi CM/Rec(2010)3.

174. Vidi, na primer, *Scordino protiv Italije (Br. 1)*, pred. br. 36813/97, presuda Velikog veća od 29. marta 2006, stav 183: „Apsolutno najbolje rešenje je, nesporno, kao i u mnogim oblastima, prevencija. Sud ... je mnogo puta konstatovao da član 6. stav 1. Obavezuje države članice da organizuju svoje pravosudne sisteme na način da njihovi sudovi mogu da ispune ... obavezu koja se odnosi na suđenje u razumnom roku. Ako je pravosudni system manjkav u tom pogledu, najefikasnije rešenje je pravni lek namenjen ubrzanju postupka kako on ne bi postao preterano dugotrajan. Takav pravni lek ima nespornu prednost u odnosu na pravni lek koji samo nudi naknadu s obzirom na to da on takođe sprečava sukcesivne povrede u pogledu iste serije postupaka a ne samo ispravlja povredu a posteriori, kao što je to slučaj kod kompenzatornog pravnog leka tipa koji je predviđen prema italijanskom zakonu, na primer“. Vidi takođe Preporuku CM/Rec(2010)3 Komiteta ministara državama članicama o efikasnim pravnim lekovima za predugo trajanje postupaka, kao i preteći Vodič za dobru praksu.

175. Vidi, na primer, *Burdov protiv Rusije (Br. 2)*, pred. br. 33509/04, presuda od 15. januara 2009, stav 98.

176. *Ibid.*

- osiguraju mehanizme za identifikaciju presuda kod kojih postoji opasnost da neće biti blagovremeno izvršene, kao i temeljnih uzroka za to, u cilju sprečavanja takvih povreda člana 6. u budućnosti;
- uvide da kada temeljni sistemski problem dovodi do neizvršavanja odluka domaćih sudova, treba preduzeti mere za rešavanje takvog problema, kao i njegovih posledica u pojedinačnim slučajevima;
- osiguraju sredstva za ubrzanje izvršenja odluka domaćih sudova kada postoji opasnost da će ono predugo trajati, kako bi se takva situacija sprečila.

Nadzor Komiteta ministara nad izvršavanjem presuda Suda ukazao je na određene posebne aspekte kojima može biti potrebno posvetiti pažnju kako bi se osigurala delotvornost pravnih lekova za ubrzanje postupka, kao što su sledeći:

- osiguravanje odgovarajućeg regulatornog/zakonskog okvira;¹⁷⁷
- osiguravanje dovoljnih budžetskih sredstava kako bi se izmirile potencijalne obaveze države;¹⁷⁸
- uspostavljanje obaveze države u pogledu plaćanja u slučaju kašnjenja izvršenja, uključujući i primenu mera koje podrazumevaju veći stepen prinude;¹⁷⁹
- uspostavljanje stvarne odgovornosti državnih službenika i drugih aktera za neizvršavanje odluka;¹⁸⁰
- Jačanje sistema izvršiteljske službe;¹⁸¹ osiguravanje delotvornosti ustavne žalbe ili druge vrste pravosudnog pravnog leka, kada je to primenljivo (vidi takođe deo IV ovog dokumenta).¹⁸²

177. Vidi, na primer, doc. CM/Inf/DH(2010)22 koji se odnosi na Bosnu i Hercegovinu, CM/Inf/DH(2006)19rev3 koji se odnosi na Rusiju, CM/Inf/DH(2010)25 koji se odnosi na Srbiju, CM/Inf/DH(2007)30 koji se odnosi na Ukrajinu.

178. Vidi, na primer, doc. CM/Inf/DH(2011)36 koji se odnosi na Albaniju, CM/Inf/DH(2009)28 koji se odnosi na Gruziju, CM/Inf/DH(2006)19rev3 koji se odnosi na Rusiju, SG/Inf/DH(2007)30 koji se odnosi na Ukrajinu.

179. Vidi, na primer, doc. CM/Inf/DH(2006)19rev3 koji se odnosi na Rusiju, CM/Inf/DH(2007)30 koji se odnosi na Ukrajinu.

180. Vidi, na primer, doc. CM/Inf/DH(2011)36 koji se odnosi na Albaniju, CM/Inf/DH(2009)28 koji se odnosi na Gruziju, CM/Inf/DH(2006)19rev3 koji se odnosi na Rusiju, CM/Inf/DH(2010)25 koji se odnosi na Srbiju.

181. Vidi, na primer, doc. CM/Inf/DH(2009)28 koji se odnosi na Gruziju, CM/Inf/DH(2007)30 koji se odnosi na Ukrajinu..

Dalje smernice mogu da se pronađu u drugim relevantnim tekstovima Komiteta ministara, kao i Evropske komisije za efikasnost pravosuđa (CEPEJ).¹⁸³

ii. Obeštećenje kao pravni lek

Mada je u svakom slučaju bolji pristup kojim se ubrzava postupak, Sud je prihvatio da države takođe mogu da odaberu uvođenje samo obeštećenja kao pravnog leka, bez da se taj lek smatra nedelotvornim. Delotvornost takvog pravnog leka zavisi od ispunjenja sledećih uslova:

- tužba za naknadu štete mora biti razmatrana u razumnom roku;
- naknada štete mora biti isplaćena promptno i u opštem slučaju ne kasnije od šest meseci nakon dana kada odluka kojom se određuje naknada postane izvršna;
- procesna pravila koja propisuju tužbu za naknadu štete moraju biti u skladu s načelom pravičnosti koje jemči član 6. Konvencije;
- pravila koja se odnose na troškove postupka ne smeju predstavljati preteran teret za stranke u postupku kada je njihov zahtev opravdan;
- iznos naknade ne sme da bude nerazuman kada se uporedi sa naknadama koje je u sličnim slučajevima odredio Sud.¹⁸⁴

Postoji jaka ali oboriva pretpostavka da će predugo trajanje postupka izazvati nematerijalnu štetu. Ova pretpostavka ima posebnu težinu u slučaju kada država preterano kasni s izvršenjem odluke koja je doneta protiv nje.¹⁸⁵

Nadzor Komiteta ministara nad izvršavanjem presuda Suda ukazao je na određene posebne aspekte kojima takođe može biti potrebno da se posveti pažnja kako bi se osigurala delotvornost kompenzatornih pravnih lekova, a posebno na potrebu postojanja automatske indikacije kašnjenja isplata, kao i zatezne kamate na njih.¹⁸⁶

182. Vidi, na primer, doc. CM/Inf/DH(2011)36 koji se odnosi na Albaniju, CM/Inf/DH(2006)19rev3 koji se odnosi na Rusiju, CM/Inf/DH(2010)25 koji se odnosi na Srbiju.

183. Vidi Preporuke Komiteta ministara državama članicama Rec(2003)16 o izvršenju upravnih i sudskih odluka u oblasti upravnog prava i Rec(2003)17 o izvršenju, i smernice CEPEJ-a za bolju implementaciju postojećih Preporuka Saveta Evrope o izvršenju (doc. CEPEJ(2009)11REV2).

184. Vidi Ivanov, stav 99.

185. *Ibid*, stav 100.

186. Vidi, na primer, doc. CM/Inf/DH(2009)28 koji se odnosi na Gruziju, CM/Inf/DH(2006)19rev3 koji se odnosi na Rusiju, CM/Inf/DH(2007)30 koji se odnosi na Ukrajinu.

Može se primetiti da će Sud ostaviti državi široku slobodu procene kako bi organizaciju domaćeg kompenzatornog pravnog leka izvršila „na način koji je u skladu s njenim vlastitim pravnim sistemom i tradicijom, i u skladu s životnim standardom u toj zemlji“.¹⁸⁷ U tom smislu Sud je prihvatio, u vezi s delotvornim domaćim pravnim lekom zbog predugog trajanja postupka da „će ... biti lakše domaćim sudovima da se pozovu na iznose koji se određuju na domaćem nivou za druge vrste štete ... i da se oslone na svoje unutrašnje uverenje, čak i ako to rezultira određivanjem iznosa koji su niži od onih koje je Sud odredio u sličnim slučajevima“.¹⁸⁸

Primer dobre prakse

■ U Srbiji, Ustavni sud je 2012. godine uskladio svoju praksu s praksom Suda u Strazburu tako što je naredio državi da plati iz svojih sredstava iznose donete pravosnažnim presudama protiv jednog preduzeća u društvenom vlasništvu koje je bilo u stečajnom postupku. Stoga je Sud utvrdio da je ustavna žalba delotvoran pravni lek u takvim slučajevima, nakon što je prvobitno utvrdio drugačije.¹⁸⁹

187. Vidi Ivanov, stav 99.

188. Vidi, na primer, *Apicella protiv Italije*, pred. br. 64890/01, Presuda Velikog veća od 29. marta 2006, stav 78.

189. Vidi *Marinković protiv Srbije*, pred. br. 5353/11, odluka od 29. januara 2013, stav 59.

IV. Opšti domaći pravni lekovi

Opšti pravni lek, u kontekstu člana 13 Konvencije, je pravni lek kojim se pruža pravna zaštita od povreda prava ili sloboda iz Konvencije od strane javnog organa vlasti, koji nije ograničen u svojoj primeni na bilo koji poseban činjenični ili pravni kontekst. Iako član 13. obavezuje države da osiguraju delotvoran pravni lek za „svakoga“ čija su prava i sloboda povređene, on ne zahteva od država članica da osiguraju opšti pravni lek kao takav.

Opšta načela koja su primenljiva na pitanje delotvornosti domaćih pravnih lekova sa stanovišta člana 13. primenjuju se i kada je reč o delotvornosti opštih pravnih sredstava.¹⁹⁰ U širem smislu ovo znači da opšti pravni lekovi moraju da budu delotvorni, dovoljni i pristupačni (vidi deo II gore).

Moglo bi se reći da je moguće razlikovati dve šire kategorije opštih domaćih pravnih lekova: s jedne strane, mogućnost da se pojedinci u nekim državama članicama pozovu na odredbe Konvencije pred bilo kojim sudijom u toku građanskog postupka; i s druge, podnošenje ustavne žalbe.

Oblik opšteg pravnog leka može se videti i u činjenici da se na Konvenciju može pozvati kao na izvor merodavnog prava pred nekoliko ili čak pred svim sudovima ili tribunalima radi rešavanja predmeta.¹⁹¹ Takav sistem omogućava da se navodi o kršenju prava iz Konvencije rešavaju u ranoj fazi postupka, potencijalno bez potrebe za žalbom višim sudovima po pitanjima vezanim za prava iz Konvencije, s tim da je po potrebi moguće preispitivanje od strane viših domaćih sudova.

190. Vidi, na primer, *Sürmeli protiv Nemačke*, pred. br. 75529/01, presuda Velikog veća od 8. juna 2006, stavovi 97-101.

191. Pravni lekovi ove vrste postoje, na primer, u Austriji (zbog ustavnog statusa Konvencije u Austriji, austrijske vlasti i sudovi moraju uzimati u obzir Konvenciju i praksu Suda), Irskoj (Zakon o Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima iz 2003. godine, član 3; ovaj pravni lek je pred okružnim i višim sudovima na raspolaganju kada drugi pravni lek nije dostupan, te se u tom smislu može smatrati supsidijarnim), Holandiji (član 6:162 Građanskog zakona), Norveškoj (Zakon o jačanju pozicije ljudskih prava u norveškom zakonodavstvu iz 1999. godine, član 3), Ujedinjenom Kraljevstvu (Zakon o ljudskim pravima iz 1998. godine, član 8).

Može se primetiti da čak i neka druga pravna sredstva ustavnog ili zakonskog osnova, koja Sud nije smatrao delotvornima ili u pogledu kojih još nije mogao doneti svoju odluku, ipak mogu biti u stanju da reše neke žalbe o povredama.

A. Ustavne tužbe

U mnogim državama članicama, moguće je zatražiti pravnu zaštitu domaćeg ustavnog suda u vezi s navodima o povredi prava zaštićenog prema ustavu te zemlje.¹⁹² Uz to što pruža sredstvo za rešavanje žalbe na najvišem domaćem nivou, ovaj oblik opšteg domaćeg pravnog leka može takođe da doprinese osiguranju doslednosti ili razvoju tumačenja, odnosno primene zaštićenih prava na domaćem nivou, sa sveukupnim rezultatom jačanja te zaštite u opštem smislu. Putem svojih presuda u pojedinačnim predmetima koji naknadno postanu predmet predstavi Sudu u Strazburu, ustavni sud se može direktno uključiti u pravosudni dijalog između domaćeg i evropskog nivoa. Ova dva aspekta – pružanje pravne zaštite i sudsko ispitivanje na najvišem domaćem nivou navoda o kršenjima prava iz Konvencije – doprinose stvarnom funkcionisanju načela supsidijarnosti u okviru sveukupnog sistema Konvencije.

Opšti pravni lek može takođe da igra važnu ulogu za pružanje delotvornog pravnog leka u situacijama kada ne postoji specifičan pravni lek, kako bi se zadovoljio zahtev iz člana 13. Konvencije za osiguranje delotvornog pravnog leka za „svakoga čija su prava i slobode ... povređeni“ (naglašeno naknadno). Na primer, neke države članice u stvari imaju ustavnu tužbu kao domaći pravni lek za navodna kršenja prava na suđenje u razumnom roku (član 6. stav 1. Konvencije), u smislu izuzetka na inače primenljivo pravilo o iscrpljivanju drugih pravnih lekova.

Tako ustavi nekoliko država članica predviđaju neki oblik postupka ustavne tužbe (ili žalbe) putem kojeg se pojedinac, a u nekim slučajevima i pravna lica,¹⁹³ mogu žaliti domaćem ustavnom sudu da je činjenje ili

192. Kao na primer u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Češkoj Republici, Nemačkoj, Latviji, Srbiji, Slovačkoj Republici, Sloveniji, Španiji i Turskoj. (komparativna studija sprovedena za Evropsku komisiji za demokratiju kroz pravo (Venecijanska komisija) 2008. godine utvrdila je da „ustavne tužbe i slična ustavna pravna sredstva“ postoje u Albaniji, Andori, Austriji („delimično“), Azerbejdžanu, Hrvatskoj, Češkoj Republici, Kipru, „Bivšoj jugoslovenskoj republici Makedoniji“, Gruziji, Nemačkoj, Madarskoj, Lihtenštajnu, Crnoj Gori („samo u upravnim stvarima“), Malti, Poljskoj, Ruskoj Federaciji, Slovačkoj, Sloveniji, Španiji, Švajcarskoj i Ukrajini: vidi doc. CDL-JU(2008)026, 7. novembra 2008.)

193. Kao na primer Austrija, Bosna i Hercegovina, Češka Republika, Latvija, Ruska Federacija, Slovačka, Slovenija i Turska.

propust organa javne vlasti prouzrokovalo povredu njegovih prava zaštićenih ustavom. Takva pravna sredstva prepoznata su kao delotvorna u smislu člana 13. Konvencije kada prava zaštićena ustavom izričito uključuju ili u suštini odgovaraju pravima iz Konvencije.¹⁹⁴ Sud je naveo da je, „u pogledu pravnih sistema koji pružaju ustavnu zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda ... na oštećenoj osobi da proveri opseg takve zaštite“.¹⁹⁵

Ograničenja pravnog dometa takvog pravnog leka mogu u određenim okolnostima učiniti takav pravni lek nedelotvornim u smislu člana 13. Konvencije. Na primer, Sud je našao da je preispitivanje pojedinačnih tužbi od strane ustavnog suda nedelotvorno u situaciji kada je navodna povreda nastala ne zbog neustavnosti primenjene zakonske odredbe (pitanje koje je bilo u nadležnosti ustavnog suda), nego zbog pogrešne primene ili tumačenja odredbe čiji sadržaj nije bio neustavan (koji je bio izvan njega).¹⁹⁶ Slično tome, ustavna tužba može da bude nedelotvorna kao pravni lek u smislu člana 35. Konvencije u slučajevima kada se ona odnosi samo na zakonske odredbe a ne na odluke redovnih sudova, kada se tužba tiče tih odluka.¹⁹⁷

Ustavne tužbe su opšte gledano supsidijarne: pre podnošenja ustavne tužbe, podnosilac prvo mora da iscrpi sva dostupna i delotvorna pravna sredstva koja su mu na raspolaganju pred redovnim sudovima. Može biti izuzetaka od ovog pravila, na primer u slučaju kada bi njegova primena izazvala ozbiljnu i nenadoknadivu štetu po podnosioca,¹⁹⁸ ili kod posebnih vrsta tužbe, kao što su one koje se odnose na predugo trajanje postupka pred redovnim sudovima.¹⁹⁹

194. U predmetu *Apostol protiv Gruzije* (pred. br. 40765/02, presuda od 28. novembra 2006. g.), Sud je primetio da niti jedna od relevantnih domaćih ustavnih odredbi „ne daje garancije protiv neizvršavanja neobavezujućih odluka koje bi *bar izdaleka* bile uporedive s onima koje su nastale u praksi Suda“ (kurziv dodat; stav 38).

195. Vidi, na primer, *Vinčić i drugi protiv Srbije*, pred. br. 44698/06 i drugi, presuda od 1. decembra 2009, stav 51.

196. Vidi *Savics protiv Latvije*, pred. br. 17892/03, presuda od 27. novembra 2012, stavovi 113-115; takođe *Dorota Szott-Medynska protiv Poljske*, pred. br. 47414/99, odluka o prihvatljivosti od 9. oktobra 2003. god.

197. Vidi, na primer, *Rolim Comercial, S.A. protiv Portugalije*, pred. br. 16153/09, presuda od 16. aprila 2013. god.

198. Izuzetak ovako široke vrste postoji, na primer, u Azerbejdžanu, Nemačkoj, Latviji, Sloveniji.

199. Kao, na primer, u Hrvatskoj i Srbiji.

Način na koji se načelo supsidijarnosti primenjuje može, međutim, uticati na delotvornost ustavne tužbe u smislu člana 13. Konvencije. Na primer, Sud je našao da domaći uslov da se prvo iscrpi pravni lek koji se sastoji iz dodatne kasacione žalbe predsedniku vrhovnog suda, u situaciji kada je taj prethodni pravni lek bio nedelotvoran, predstavlja prepreku dostupnosti ustavne tužbe.²⁰⁰ U drugom slučaju, Sud je našao da je domaći uslov koji ograničava opseg ustavne tužbe na pravna pitanja koja se mogu zastupati pred vrhovnim sudom (u ovom slučaju, prihvatljivost na zakonskom osnovu) „rezultirao stvarnom nemogućnošću ispitivanja podnosiocevih tužbenih zahteva“ pred ustavnim sudom.²⁰¹ Kada ustavni sud ima diskreciono pravo da prihvati tužbu pod uslovom da je došlo do „teške povrede“ prava sa „teškim i nepopravljivim posledicama“ za podnosioca, uz nepostojanje dovoljne sudske prakse o tome kako su se takvi uslovi tumačili i primenljivali, ustavna tužba „[nije se mogla] smatrati sa dovoljno sigurnosti delotvornim pravnim lekom u slučaju podnosioca“.²⁰²

Opšte gledano, da bi se mogla smatrati delotvornim pravnim lekom, ustavna tužba mora da bude neposredno dostupna pojedincima. Sud je stoga, na primer, odbio da smatra delotvornim pravnim lekom izuzetno ustavno pravno sredstvo koje postoji u Italiji, utoliko što samo sudija može pristupiti ustavnom sudu, ili po službenoj dužnosti ili na zahtev jedne od stranaka: „u italijanskom pravnom sistemu pojedinac nema pravo da se obrati direktno ustavnom sudu radi razmatranja ustavnosti nekog zakona. Samo sud koji razmatra predmet u meritumu ima pravo da se obrati ustavnom sudu, bilo na vlastitu inicijativu ili na zahtev jedne od strana. Dakle, takva tužba ne može predstavljati pravni lek čije se iscrpljivanje traži prema članu 35. Konvencije“.²⁰³

Od suštinskog je značaja da pravni lek pred ustavnim sudom jemči delotvorno odlučivanje. Ukoliko sud odluči da nije u mogućnosti da donese odluku, bilo zbog nedostatka zaštitnih mehanizama u situaciji kada je rezultat glasanja nerešen ili zbog vlastitog neuspеха, posledica je „[ograničenje] prava pristupa sudu... [i lišavanje] podnosioca stvarnog prava na pravosnažno rešavanje njegove ustavne žalbe“.²⁰⁴

200. Vidi *Ismayilov protiv Azerbejdžana*, pred. br. 4439/04, presuda od 17. januara 2008, stavovi 39-40.

201. *Zborovský protiv Slovačke*, pred. br. 14325/08, presuda od 23. oktobra 2012, stavovi 51-54.

202. Vidi *Horvat protiv Hrvatske*, pred. br. 51585/99, presuda od 26. jula 2001, stavovi 41-44. (NB: Hrvatski zakon je naknadno izmenjen tako da omogućava podnošenje ustavne tužbe bez prethodnog iscrpljenja drugih pravnih lekova u slučajevima predugog trajanja postupka bez obzira na težinu povrede ili njene posledice: vidi Slaviček *protiv Hrvatske*, pred. br. 20862/02, odluka o prihvatljivosti od 4. jula 2002).

203. Vidi *Immobilare Saffi protiv Italije*, pred. br. 22774/93, presuda Velikog veća od 28. jula 1999, stav 42. Vidi takođe, na primer, *I.R.S. protiv Turske*, pred. br. 26338/95, 28. januara 2003.

Kako bi postupak ustavne tužbe predstavljao delotvoran pravni lek u smislu člana 13. Konvencije, on mora da pruži stvarnu pravnu zaštitu u slučaju povrede prava. Ustavni sud stoga može da ima niz ovlašćenja. One često uključuju ovlašćenje da proglasi postojanje povrede;²⁰⁵ da ukine spornu odluku, meru ili akt;²⁰⁶ kada je povreda nastala zbog nečinjenja, da naredi relevantnom organu preduzimanje potrebnih mera;²⁰⁷ da vrati predmet relevantnom organu na dalje postupanje, na osnovu nalaza ustavnog suda;²⁰⁸ da naredi plaćanje obeštećenja;²⁰⁹ i/ili da naredi *restitutio in integrum*.²¹⁰

Ova ovlašćenja moraju da ne samo postoje u teoriji nego i da budu delotvorna u praksi. Na primer, nalog ustavnog suda za ubrzavanje postupka mora imati preventivni učinak na kršenje prava na suđenje u razumnom roku time što će zaista ubrzati postupak.²¹¹

Na primer, tužba koja se odnosi na predugo trajanje postupka podneta ustavnom sudu koji ima ovlašćenje ne samo da utvrdi povredu nego i da naredi preduzimanje potrebnih mera, prestanak daljih povreda i adekvatnu finansijsku naknadu predstavljala bi „delotvoran pravni lek u smislu da je u stanju kako da spreči nastavak navodnog kršenja prava ... tako i da pruži pravnu zaštitu za svaku povredu koja se već dogodila“.²¹² S druge strane, ukoliko su ovlašćenja ustavnog suda ograničena na utvrđivanje neustavnosti i zahtev nadležnom sudu da ubrza ili zaključi postupak, bez mogućnosti da naredi konkretne mere za ubrzavanje postupka ili da odredi naknadu, i ukoliko je stvarni učinak toga zahteva na dalji postupak neizvestan, ustavna tužba može biti nedelotvorna.²¹³

204. Vidi *Marini protiv Albanije*, pred. br. 3738/02, presuda od 18. decembra 2007, stavovi 119-123.

205. Kao u, na primer, Albaniji, Andori, Jermeniji, Austriji, Belgiji, Bosni i Hercegovini, Češkoj Republici, Nemačkoj, Latviji, Ruskoj Federaciji, Srbiji, Slovačkoj Republici i Sloveniji.

206. Kao u, na primer, Albaniji, Andori, Jermeniji, Austriji, Belgiji, Češkoj Republici, Nemačkoj, Srbiji, Slovačkoj Republici i Sloveniji.

207. Kao u, na primer, Albaniji, Češkoj Republici, Srbiji i Slovačkoj Republici.

208. Kao u, na primer, Albaniji, Bosni i Hercegovini, Češkoj Republici, Nemačkoj, Slovačkoj Republici i Sloveniji.

209. Kao u, na primer, Austriji, Bosni i Hercegovini i Slovačkoj Republici.

210. Kao u, na primer, Slovačkoj Republici.

211. Vidi, na primer, *Vičanová protiv Slovačke*, pred. br. 3305/04, presuda od 18. decembra 2007.

212. Vidi *Andrasik i drugi protiv Slovačke*, pred. br. 57984/00 i druge, odluka o prihvatljivosti od 22. oktobra 2002.

213. Vidi *Sürmeli protiv Nemačke*, pred. br. 75529/01, presuda Velikog veća od 8. juna 2006, stavovi 105-108; *Hartman protiv Češke Republike*, pred. br. 53341/99, presuda od 10. jula 2003.

To, međutim, ne znači da je postupak ustavne tužbe nužno nedelotvoran kao pravni lek prema članu 13 Konvencije kada ustavni sud ima ovlašćenje samo da utvrdi povredu i poništi sporni akt. Pristup koji se sastoji iz „dve faze“, prema kojem podnosilac tužbe može zahtevati da se ponovi postupak u njegovom predmetu pred nižim sudom ili da se on na drugi način preispita u skladu s načelima navedenim u presudi ustavnog suda kojom je utvrđena povreda, može da predstavlja delotvoran pravni lek.²¹⁴ „Zbir“ pravnih lekova koje propisuje domaći zakon može da predstavlja delotvoran pravni lek, kao na primer u Slovačkoj Republici, gde se od pojedinca može tražiti da podnese ustavnu tužbu, nakon čega sledi zahtev za naknadu prema Zakonu o odgovornosti za štetu izazvanu u okviru vršenja javne vlasti.²¹⁵

Zahtev da ustavni sud ima ovlašćenje da naredi odgovarajuću pojedinačnu meru ogleđa se u razlikovanju „apstraktne“ ustavne tužbe od „konkretne“ tužbe. „Apstraktna“ tužba bila bi ona koja na primer ne omogućuje pojedincu da osporava odluke sudova ili organa javne vlasti koje imaju neposredan uticaj na njihove posebne prilike,²¹⁶ ili povodom koje ustavni sud ima ovlašćenje samo da preispituje ustavnost zakona u opštem smislu, ali mu ne dozvoljava da ukine ili preinači konkretne mere koje je država preduzela protiv pojedinca.²¹⁷ „Konkretna“ tužba omogućava ispravljanje povreda prava i sloboda koje počine organi vlasti ili njeni službenici, odnosno, kada je povreda ustavom zagarantovanog prava posledica uplitanja druge vrste, a ne donesene odluke, zabranu nastavka kršenja prava organu o kojem je reč, i naredbu da ponovo uspostavi prethodno stanje ako je to moguće.²¹⁸ Takva ustavna tužba takođe omogućava ispravljanje povreda koje su proizišle neposredno i direktno iz činjenja ili nečinjenja sudskog organa, bez obzira na činjenice zbog kojih je postupak pokrenut; ukidanje neustavnog zakona rezultira poništenjem svih pravosnažnih odluka sudova ili javnih organa vlasti donetih na osnovu tog zakona.²¹⁹

214. Vidi *Dorota Szott-Medynska protiv Poljske*, pred. br. 47414/99, odluka o prihvatljivosti od 9. oktobra 2003.

215. Vidi *Omasta protiv Slovačke*, pred. br. 40221/98, odluka od 10. decembra 2002.

216. Vidi, na primer, *Apostol protiv Gruzije*, op. cit., stav 40.

217. Vidi, na primer, *Vén protiv Mađarske*, pred. br. 21495/93, Odluka Komisije od 30. juna 1993.

218. Vidi, na primer, *Hartman protiv Češke Republike*, pred. br. 53341/99, presuda od 10. jula 2003, stav 49; *Süirmeli protiv Nemačke*, pred. br. 75529/01, presuda Velikog veća od 8. juna 2006, stav 62.

Primer dobre prakse

■ „Pravo na podnošenje pojedinačnog zahteva pred ustavnim sudom“ uvedeno je u turski pravni sistem nakon ustavnih amandmana iz septembra 2010. godine. Ustavni sud je počeo da prima zahteve prema toj odredbi od 23. septembra 2012. godine. Sud je našao da nema razloga da se kaže da ovaj pravni lek, u načelu, ne pruža mogućnost odgovarajuće pravne zaštite kada je reč o žalbama prema Konvenciji.²²⁰

B. Neposredno pozivanje na odredbe Konvencije u toku postupka po redovnom pravnom leku

U pravnim sistemima gde Konvencija ima status domaćeg prava, neki ili svi sudovi je mogu direktno primeniti u toku redovnog sudskog postupka. Ovo omogućava licima koja tvrde da su njihova prava iz Konvencije povređena činjenjem ili nečinjenjem organa javne vlasti da zatraže pravni lek pred bilo kojim domaćim sudom ili tribunalom nadležnim da rešava taj slučaj. To bi, na primer, bio slučaj u monističkim pravnim sistemima, u kojima odredbe međunarodnih ugovora i rezolucija donetih od strane organizacija međunarodnog prava, koje po svom sadržaju mogu da budu obavezujuće za sva lica, postaju obavezujuće nakon njihovog objavljivanja. U nekim državama ugovornicama, Konvencija takođe ima prednost nad domaćim pravom. U ovoj vrsti sistema, sudovi mogu neposredno izvršavati samoizvršne odredbe međunarodnih ugovora poput prava iz Konvencije.

Takvi postupci bili bi regulisani standardnim procesnim pravilima. Relevantni sud ili tribunal može da donese svaku naredbu u okviru svojih ovlašćenja kako bi ispravio povredu, što može ali i ne mora da obuhvati i ovlašćenje da odredi dodelu naknade;²²¹ ili alternativno, ona može biti ograničena na određivanje naknade.²²² Ukoliko relevantni sud odnosno tribunal nije imao ovlašćenje da ukine zakon, njegovo utvrđenje da je do povrede došlo zbog fundamentalne neusklađenosti između zakona i zaštićenog prava ne bi imalo neposredan uticaj na širu primenljivost tog

219. Vidi, na primer, *Riera Blume i drugi protiv Španije*, pred. br. 37680/97, odluka o prihvatljivosti od 9. marta 1999; *Voggenreiter protiv Nemačke*, pred. br. 47169/99, presuda od 8. januara 2004, stav 23.

220. Vidi, na primer, *Hasan Uzun protiv Turske*, pred. br. 10755/13, odluka o prihvatljivosti od 30. aprila 2013.

221. Kao u, na primer, Ujedinjenom Kraljevstvu.

222. Kao u, na primer, Irskoj.

zakona. Relevantan sud ili tribunal može, međutim, imati mogućnost da zakon o kojem je reč proglaši nekompatibilnim u odnosu na zaštićeno pravo; ovo ovlašćenje je obično ograničeno na više sudove.²²³

Kao ilustracija može da posluži primer Norveške, gde je Konvencija ugrađena u domaće pravo Zakonom o jačanju pozicije ljudskih prava u norveškom zakonu od 21. maja 1999. godine (Zakon o ljudskim pravima). Članom 3. ovog zakona, odredbe ugrađenih konvencija o ljudskim pravima imaju prednost u slučaju sukoba s odredbama domaćeg zakona. Odredbe Konvencije su neposredno primenljive in a njih se može direktno pozivati pred svim norveškim sudovima. Sud može razmatrati u predmeti koji je pred njim da li je odredba domaćeg zakona u sukobu s odredbom konvencije o ljudskim pravima, ali nije nadležan da proglaši odredbu domaćeg zakona opšte nekompatibilnom sa odredbama o ljudskim pravima. Slično tome, prema članu 152. stavu 4 Ustava Slovačke, tumačenje i primena ustavnih zakona, zakona i drugih opšte obavezujućih pravnih propisa mora biti u skladu s ustavom; prema članu 154 (c) stavu 1, odgovarajući međunarodni ugovori, uključujući Konvenciju, imaju prednost nad zakonima ukoliko oni daju širi opseg ustavnim pravima i slobodama. Kombinovani učinak ovih odredaba na domaće organe vlasti prilikom primene zakona je da Konvencija i relevantna praksa Suda predstavljaju obavezujuće smernice za tumačenje i pravno regulisanje osnovnih prava i sloboda sadržanih u drugom odeljku ustava, čime je stvoren okvir izvan kojeg organi vlasti ne mogu ići u konkretnim predmetima (vidi I. ŪS 67/03).

Primeri dobre prakse

■ U Francuskoj, Konvencija ima status višeg zakona u skladu sa članom 55. ustava od 4. oktobra 1958. godine, koji propisuje da „međunarodni ugovori ili sporazumi koji su ratifikovani ili odobreni na zakonom propisan način, nakon njihovog objavljivanja imaju prednost u odnosu na zakone Parlamenta, zavisno od primene svakog sporazuma ili međunarodnog ugovora od strane druge stranke“. Svaki podnosilac se može pozvati pred redovnim domaćim sudom na prava i slobode propisane Konvencijom, kojima se daje direktan učinak. Stoga navode o kršenju odredaba Konvencije građanin mora da istakne pred domaćim sudovima kako bi oni mogli da spreče takve povrede ili, po potrebi, pruže pravnu zaštitu u pogledu navodne povrede. Od podnosioca se traži da predstavi svoje prigovore u pogledu povrede Konvencije pred domaćim sudijom. U suprotnom, Sud će predstavku smatrati neprihvatljivom zbog neiscrpljenja domaćih pravnih lekova.²²⁴ Ovaj mehanizam pruža građanima pravni lek

223. Kao u, na primer, Irskoj, Ujedinjenom Kraljevstvu.

širokog spektra, koji se može koristiti tokom bilo kog sudskog postupka. Sličan sistem postoji, na primer, u Austriji, zahvaljujući ustavnom rangu Konvencije.²²⁵

U Švedskoj je vrhovni sud stvorio praksu prema kojoj se za povrede Konvencije može odrediti odšteta. Zahtevi za obeštećenje za navodne povrede Konvencije mogu se podnositi Kancelaru za pravosuđe. Podnosilac koji je podneo odštetni zahtev kancelaru može takođe da podnese takav zahtev opštim sudovima, ukoliko nije zadovoljan odlukom kancelara. Moguće je i podneti takav odštetni zahtev direktno pred opštim sudovima, bez obraćanja kancelaru. Sud je našao da se praksa vrhovnog suda, uz praksu kancelara za pravosuđe, mora da smatra dovoljno izvesnom da bi se utvrdilo da sada u Švedskoj postoji dostupan i delotvoran pravni lek koji je u stanju da pruži pravnu zaštitu u pogledu navodnih povreda Konvencije i da se stoga može očekivati od potencijalnih podnosilaca predstavki da podnesu odštetni zahtev pred domaćim organom pre podnošenja predstavke Sudu.²²⁶

-
224. Vidi, na primer, *Segame SA protiv Francuske*, pred. br. 4837/06, presuda od 7. juna 2012, stavovi 68 i 71; *A.S.P.A.S.& Lasgrezas protiv Francuske*, pred. br. 29953/08, presuda od 22. septembra 2011, stav 59.
225. Vidi *Tauernfleisch Vertriebs GmbH et al. protiv Austrije i 21 druga predstavka*, pred. br. 36855/06, odluka od 12. marta 2013, stavovi 8, 9, 23 i 24.
226. Vidi *Eriksson protiv Švedske*, pred. br. 60437/08, presuda od 12. aprila 2012, stav 52, uporedi. takođe *Berg protiv Švedske*, pred. br. 26427/06, odluka od 29. novembra 2011 i *Esilsson protiv Švedske*, pred. br. 14628/08, odluka od 24. januara 2012.

V. Razmatranje Konvencije od strane domaćih sudova i tribunala

Svaka visoka strana ugovornica Konvencije dužna je po članu 1. da svakome ko je u njenoj nadležnosti osigura prava iz Konvencije, a prema članu 46. da implementira konačne presude Suda u slučajevima u kojima učestvuje kao strana. U meri u kojoj se Sud podstiče na konzistentno tumačenje Konvencije,²²⁷ preporučuje se svim organima države, uključujući državne sudove i tribunale, da imaju u vidu utvrđena tumačenja Konvencije u predmetima protiv svih visokih strana ugovornica. To može pomoći da se spreče povrede Konvencije. Delotvornost domaćeg pravnog leka može se takođe značajno povećati ukoliko on može odgovoriti tumačenju Konvencije od strane Suda koje se razvija u skladu s doktrinom živog instrumenta, ne čekajući da se to konkretno navede u utvrđenju o povredi protiv relevantne visoke strane ugovornice.

Brajtonska deklaracija skreće pažnju na značaj dijaloga između Suda i domaćih sudova i tribunala.²²⁸ Ovo se odvija ne samo na sastancima sudija, nego posebno putem razmene ideja i načela koja su izražena u presudama. Ako nacionalni sudovi i tribunali imaju u vidu načela Konvencije i praksu Suda, oni o tome mogu raspravljati u svojim presudama, a sud može kako vršiti uticaj tako i biti izložen uticaju te analize. Ovo obogaćuje i proširuje učinak uloge Suda kao autoriteta u tumačenju Konvencije. U Brajtonskoj deklaraciji države ugovornice izražavaju svoju opredeljenost da unaprede ovaj odnos.²²⁹

U mnogim pravnim sistemima, sud ili tribunal može razmatrati bilo koji izvor prava ili tumačenje, posebno kada razmatra neko novo pitanje u pogledu koga nema autoriteta u vlastitom pravnom sistemu. Na primer, sud može imati u vidu ne samo odluke drugih sudova u istoj zemlji, nego i praksu međunarodnih sudova i viših sudova i tribunala u drugim zemljama. Ukoliko su prava iz Konvencije ugrađena u domaći pravni poredak – bilo posebnim zakonom ili opštim ustavnim aranžmanom – domaći sudovi i tribunali mogu biti pozvani da tumače i primenjuju ta prava. U takvim okolnostima, od

227. Vidi stavovi 23 i 25 (c) Brajtonske deklaracije.

228. Vidi stav 12 (c) Brajtonske deklaracije.

229. Vidi stav 9 (c) iv Brajtonske deklaracije.

suštinske važnosti je da domaći sud ili tribunal može imati u vidu praksu Evropskog suda za ljudska prava,²³⁰ bez koje ne bi nužno bio u stanju da dâ valjano tumačenje Konvencije.

Na primer, u Ujedinjenom Kraljevstvu, sud ili tribunal, prilikom odlučivanja o pitanju koje se pojavilo u vezi s pravima iz Konvencije kako su ona ugrađena u domaće pravo, dužan je da ima u vidu praksu Suda (ali ga ona ne obavezuje formalno), što u praksi znači da domaći sudovi i tribunali slede tumačenje Suda, osim ukoliko postoji poseban razlog za odstupanje od njega.²³¹

Nemački Savezni ustavni sud (*Bundesverfassungsgericht*) bavio se odnosom između Konvencije i nemačkog prava u nekoliko presuda, praktično podižući EKLJP i praksu Suda u Strazburu na nivo ustavnog zakona. Prema ustavnom sudu, Konvencija, koja je formalno u rangu redovnog zakona u okviru domaćeg prava, služi kao „pomoć za tumačenje“ (*Auslegungshilfe*) osnovnih ustavnih prava i načela vladavine prava. Ovo ne znači da ustavna načela moraju da budu šematski usklađena s načelima Konvencije, već da se vrednosti Konvencije moraju uzeti u obzir u meri u kojoj je to kompatibilno s ustavnim standardima. Savezni ustavni sud je čak poništio vlastitu praksu u svetlu presuda Suda u Strazburu.²³² Sličan pristup imaju i austrijski organi vlasti i sudovi.

Prema članu 93. Ustava Holandije, međunarodni ugovori postaju obavezujući nakon njihovog objavljivanja. Član 94. ustava utvrđuje da se zakonski propisi koji su na snazi u Kraljevstvu neće primenjivati ukoliko je

230. I analogno, Evropska komisija za ljudska prava i Komitet ministara pre stupanja na snagu Protokola br. 11 uz Konvenciju.

231. Do prosleđivanja Velikom veću predmeta *Al-Khawaja and Tahery protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, vrhovni sud u *R protiv Horncastle i drugih* nije podelio sumnju koju je iskazalo Veće u smislu postojanja bilo kakvih faktora protivteže koji bi bili dovoljni da opravdaju prihvatanje svedočenja po čuvenju koje je jedini ili odlučujući osnov za osuđujuću presudu, smatrajući da domaći zakon poštuje pravo na pravično suđenje. Vrhovni sud je je smatrao da iako bi obično primenio načela koja je jasno utvrdio Sud, on može da odstupa od odluke Suda iz Strasbura kada ima nedoumica u pogledu toga da li Sud dovoljno ceni ili uvažava aspekte domaćeg postupka. U svetlu presude u predmetu *Horncastle*, Veliko veće je u predmetu *Al-Khawaja i Tahery* smatralo da je prihvatanje izjave date po čuvenju, koja je jedini ili odlučujući dokaz protiv optuženog, ne predstavlja automatski kršenje člana 6(1), i našlo je da zakon Ujedinjenog kraljevstva sadrži snažne zaštitne mehanizme kako bi se osigurala pravičnostavovi U izdvojenom pozitivnom mišljenju, sudija Braca je rekao da ovo smatra dobrim primerom pravosuđnog dijaloga.

232. Preventivni pritvor, presuda od 4. maja 2011, Br. 2 BvR 2365/09, at www.bundesverfassungsgericht.de.

njihova primena u sukobu sa odredbama međunarodnih ugovora koje su obavezujuće za sve građane. Domaći sudovi koji se bave pitanjima ljudskih prava to čine u svetlu Konvencije, uzimajući u obzir ne samo odluke Suda protiv Holandije, nego učitavajući u odredbe Konvencije celu stečevinu (*acquis*) Suda: prava iz Konvencije trebalo bi tumačiti u skladu s tumačenjem Suda.²³³

Vrhovni sud Norveške naveo je u nekoliko presuda da bi domaći sudovi trebalo da koriste isti metod koji koristi Sud prilikom tumačenja Konvencije, čime se uzima u obzir praksa Suda. Ukoliko postoji sumnja u pogledu opsega odluka Suda, sudovi moraju da razmotre da li su činjenice i pravo u predmetu koji je pred domaćim sudom uporedivi s praksom Suda. Međutim, pošto je razvoj Konvencije prvenstveno zadatak Suda, vrhovni sud je naveo da tumačenje domaćih sudova ne treba da bude dinamično u istoj meri kao i tumačenje Suda. To praktično znači da praksa koju je razvio vrhovni sud podrazumeva da domaći sudovi slede praksu Suda.

Kada je domaći sud ili tribunal pozvan da protumači odredbu domaćeg prava, on može da pomogne da se izbegne povreda ukoliko uzme u obzir bilo koje zahteve Konvencije onako kako ih tumači Sud, kada bira između alternativnih tumačenja. Domaćim sudovima ili tribunalima može biti dopušteno u različitoj meri da postupe na taj način. U mnogim pravnim sistemima, na primer, postoji pretpostavka da kada je zakonska odredba dvosmislena, može se pretpostaviti u nedostatku dokaza koji bi ukazivali na suprotno da namera zakonodavca nije bila da državu o kojoj je reč dovede u situaciju da krši svoje obaveze iz Konvencije. U nekim pravnim sistemima je čak moguće²³⁴ da domaći sud ili tribunal ne uzme u obzir tumačenje koje bi inače bilo dato zakonskoj odredbi ukoliko smatra da bi to bilo nekompatibilno s pravima iz Konvencije, i da ga zameni tumačenjem koje ograničava učinak takve odredbe ili uključuje dodatna pojašnjenja ili zaštitne mehanizme. Ovo može pomoći da se dođe do tumačenja zakona koje je kompatibilno s Konvencijom. Posebna okolnost je situacija u kojoj sami postupci ili presude domaćih sudova ili tribunala mogu da dovedu do povreda Konvencije. Ovo može da se izbegne ukoliko domaći sudovi i tribunali sami imaju u vidu načela Konvencije kako ih tumači Sud u svojoj sudskoj praksi.

233. Slični sistemi postoje, na primer, u Grčkoj i Švedskoj.

234. Na primer, u Austriji, Danskoj, Estoniji, Finskoj, Latviji, Holandiji, Norveškoj, Švajcarskoj, Turskoj, Ujedinjenom Kraljevstvu.

Na primer, Savezni tribunal Švajcarske, kako bi ispunio svoje obaveze iz člana 13. Konvencije, proglasio se nadležnim za razmatranje tužbe za koju nije postojao pravni lek prema relevantnom saveznom zakonu.²³⁵ Sličan pristup zauzima i vrhovni sud Austrije.²³⁶

Za Sud je dovoljno da je u toku domaćeg postupka došlo do pozivanja na relevantna prava iz Konvencije da se može smatrati da je podnosilac predstave iscrpeo domaća pravna sredstva. Stranka u postupku može ipak želeći da skrene pažnju suda ili tribunala na neko konkretno pitanje iz Konvencije ili prakse Suda, a da pri tome mora da ispoštuje domaći sudski postupak, ali svaka prepreka mora biti neophodna i srazmerna u datim okolnostima. Domaći sud ili tribunal možda ne bi razmatrao to pitanje ako mu strana u postupku ne bi skrenula pažnju na njega.

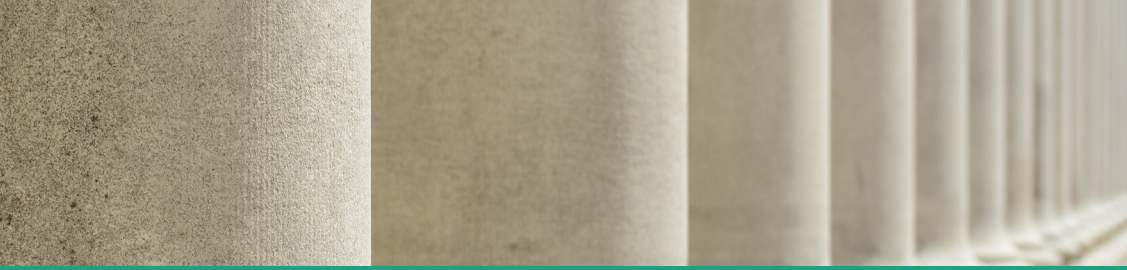
U mnogim domaćim pravnim sistemima nije neophodno da strana u postupku osigura prevod presude Suda na koju se poziva u domaćem postupku. U nekim državama članicama, međutim, može se zahtevati od stranke u postupku da osigura prevod presude, ali takav zahtev ne sme da povlači za sobom nerazumno veliki teret za podnosioca.

Kada se jedna strana u postupku želi da pozove na Konvenciju ili praksu Suda, pravo na jednakost strana u postupku mora se poštovati u odnosu na druge strane.

Na primer, u Holandiji nije potrebno domaćem sudu obezbediti prevod presude Suda. Pitanja u pogledu presuda Suda mogu se uputiti tzv. koordinatorima za evropsko pravo („GCE“) koji postoje u svakom sudu i obaveza im je da svoje kolege informišu o relevantnom razvoju događaja u praksi evropskih sudova.

235. Vidi *Xhavit Haliti protiv Švajcarske*, pred. br. 14015/02, odluka od 1. marta 2005; takođe *Linnekogel protiv Švajcarske*, pred. br. 43874/98, presuda od 1. marta 2005, stavovi 35-38.

236. Presuda od 23. oktobra 2007, 110s 132/06f.

www.coe.int